

«SOĞUK HARB»İN DOĞUŞU : SAN FRANCISCO'DAN MİHV BARIŞ TOPLANTILARINA

Doç. Dr. Türkkaya ATAÖV

Bütün savaşlar bazı efsaneler yaratır. Bu efsaneler o savaşları daha da sürdürmeğe ve yenilemeğe de yarayabilir. İkinci Cihan Savaşının sonunda çıkan ve «soğuk harb» diye andığımız durum da böyle. Bu savaştan sonra da ortaya köksüz iddialar, gerçekleri gizleyen görüşler atılmış. «Soğuk harb»in sorumluları gizlenmiş, yaratılan efsanelerin yardımıyla barış adına gereksiz çatışmalara gidilmiş ve özgürlük yaftası altında insan hakları çiğnenmiş. Bu efsanelerin sona erdirilmesi bilimin görevidir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin bir «soğuk harb» anlatımı vardır. Bu anlatımı bir çok belgelerde bulmak mümkün. Bu belgeler içinde belki en belirginini eski Amerikan Başkanı John F. Kennedy'nin 22 Ekim 1962'de ya da Amerika'nın Birleşmiş Milletler'deki eski temsilcisi Adlai Stevenson'un Küba krizi sırasında, 23 Ekim 1962'de, Güvenlik Kurulunda yaptığı konuşmadır.¹ Stevenson bu konuşmasında Amerikan politikasını haklı çıkarmağa çalışırken, soğuk harbin Amerikan görüşüyle bir tarihini de özetlemeğe çalışmıştı. Birleşmiş Milletler Andlaşmasının öngördüğü dünya düzenini Sovyetler Birliği'nin yıktığını söylemekte, İkinci Cihan Savaşından sonra «barış ümitlerinin azalmasından» Kremlin'i sorumlu tutmakta ve «müzâkere yolunu hiçbir zaman reddetmedik. Tehdit eden anlaşmazlıklara barışçı çözümler bulabilmek için bir konferanstan bir konferansa katıldık» demektedir. Stevenson'un tutumu müvekkili adına konuşan yetenekli bir avukatı andırıyordu. Batı dünyasında, özellikle Amerika'da -ve bu arada Türkiye'de de- soğuk harbin çıkışı hakkında Stevenson'un 1962'deki bu açıklaması yönünde düşünüldüğü kuşku götürmez. İkinci Cihan Savaşından sonra Sovyet askerî gücünün savunmasız bir Batı Avrupa'ya hemen sıçrayıvereceği, Avrupa ve bütün dünyanın, zamanında yetişen Truman Doktrininin

1. Keesing's Contemporary Archives : 1961-1962, s. 19060 - 19065.

«sertliği», Marshall Plânının «bonkörlüğü» ve sonra kurulan NATO'nun gücü sayesinde kurtulduğu yerleşmiş, fakat kanımca yanlış bir efsanedir. Belgeler bu efsanenin yanlışlığını ortaya koymaktadır. Bu efsanenin çok ilginç bir yanı da sorumlu mevkilerde olan Amerikalıların, aslında, daha o zamanlarda, bu sözlere kendilerinin de inanmamış görünmeleridir. Bir çok devlet adamı, politikacı ve yazarın sözleri bunu gösteriyor. Örneğin, Temmuz 1945'ten Ocak 1947'ye kadar Amerikan Dış İşleri Bakanlığı yapmış olan James Byrnes *Anılar*'ında Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'nın daha ötesinde askeri ve siyasal bir tehlike olmadığını söylemektedir.² Aynı kaniya bugünkü neslin dikkatli Amerikan tarihçileri de katılmaktadırlar. D. F. Fleming *Soğuk Harbin Kaynakları* adlı iki ciltlik kitabında,³ William A. Williams *Amerikan Diplomasininin Trajedisi* adlı çalışmasında,⁴ Gar Alperovitz *Atomik Diplomasi : Hiroşima ve Potsdam* adlı incelemesinde⁵, John Lukacs *Soğuk Harb Tarihi* başlıklı yayınında⁶ ve David Horowitz *Özgür Dünya Devi* adlı kitabında⁷ bu doğrultudaki tezlerini ileri sürmektedirler. Eldeki kanıtlar objektif olarak incelendiğinde, Amerika'nın her vesilede ileri sürdüğü, Stevenson'un Birleşmiş Milletler'de tekrarladığı ve memleketimizde de bazı yanlış Amerikan kaynaklarından titizlikle eleştirilmeden ya da şartlanmış bir bakışla aktarılan tezin yanlış olduğu ortaya çıkmaktadır. Daha önemlisi, Amerika'nın bugünkü krizlerde takındığı tavır istisna değil, daha önceki tavırlarını hatırlatan bir soğuk harb davranışı, eski bir politikanın devamıdır.

Belgeleri ve kanıtları toplarken Batı kaynaklarının geniş olarak kullanıldığı bu araştırma soğuk harbin çıkışı hakkındaki eski iddiaları reddetmekte ve İkinci Cihan Savaşından hemen sonraki olayları yeni bir şekilde yorumlamaktadır. Şimdiye kadar olayların saptanması ve yorumlanmasında büyük hatâlar yapılmış olduğu ve

-
2. James Byrnes, **Speaking Frankly**, New York, Harper, 1947, s. 295-296.
 3. D.F. Fleming, **The Cold War and Its Origins : 1917-1960**, 2 C., New York, Doubleday, 1961.
 4. William A. Williams, **The Tragedy of American Diplomacy**, New York, Delta, 1962.
 5. Gar Alperovitz, **Atomic Diplomacy : Hiroshima and Potsdam**, New York, Simon and Schuster, 1965.
 6. John Lukacs, **A History of the Cold War**, New York, Doubleday, 1961.
 7. David Horowitz, **The Free World Colossus; A Critique of American Foreign Policy in the Cold War**, New York, Hill ve Wang, 1965. Bu kitap daha sonra şu başlıkla bir daha yayınlandı : **From Yalta to Vietnam : American Foreign Policy in the Cold War**, Middlesex, Penguin, 1967.

bu hatâların nedeninin de «Amerika'ya şartlanma» olduğu kanısındayız.

I. 22 - 23 NİSAN 1945 TRUMAN - MOLOTOV GÖRÜŞMESİ :

Savaş sonrası anlaşmazlığının kökü daha savaş yıllarında aranmalıdır.* 1941-1945 yıllarının şüphe, güvensizlik ve anlaşmazlıklarını bütün ayrıntılarıyla burada gözden geçirmek mümkün olamayacağından, savaşın son yıllarındaki bazı olaylara bakalım. Amerikan Başkanı Franklin Delano Roosevelt 12 Nisan 1945'de ölmüştü. Yeni Başkan Harry S. Truman Amerika'da Sovyetler Birliği'ne karşı olan duyguları abartacak biçilmiş kaftan gibiydi. Sözüne en çok uyar görüldüğü danışmanı Sovyetler Birliği hakkında hiç de iyi niyetler beslemeyen Genel Kurmay Başkanı Amiral William F. Leahy idi. Her sabah dünya durumunu Başkan Truman'a kendi gördüğü şekilde özetleyen Leahy Sovyetler'e karşı takınılan sert tutumun mimarlarından. Truman'ın, Birleşmiş Milletler'i kuracak olan San Fran-

* Sovyetler Birliği ile kapitalist ülkeler arasındaki anlaşmazlık 1917 Sovyet Devrimine kadar götürülebilecekse de, konumuza yakınlığından ötürü, sadece savaş yıllarındaki önemli anlaşmazlıkları özetleyelim. İkinci Cihan Savaşı Avrupa'da, esas itibarıyla, bir Sovyet-Alman savaşıydı. 1941-1943 yıllarında İngilizlerin Alman endüstri merkezlerini bombalamaları hiç etken olmadığı gibi, Sovyetler'i biraz rahatlatacak olan ikinci cephe de çok geç açılmıştı. Litvinov'un ikinci cephe açılmasını 8 Temmuz 1941'de istemiş olmasına ve Molotov'un da 29 Mayıs 1942'de Washington'a geldiğinde cephenin 1942'de açılacağına dair söz almış olmasına rağmen, cephe 6 Haziran 1944'de açılmıştı. Kuzey Afrika çıkarmasının Mihver'e karşı savaşı kolaylaştırmayacağına dair Batılı komutanların fikirlerine rağmen, Avrupa'daki Alman kuvvetlerine Batılıların müdahaleleri geciktirilmiş ve Sovyet kuvvetleri karşısına (Batı'daki 2-6 Alman tümenine karşılık) 185 Alman tümeni çıkartılmıştı. İtalya'da işe yarar önemli endüstri olmadığı gibi, Almanya'ya saldırı Alplerin üstünden yapılamayacağından, Kuzey Afrika harekâtından sonra, İtalya'nın düşürülmesi de Batı'ya pek fazla bir şey kazandırmamıştı. İtalyan Hükümetinde yer alan değişiklik de Sovyetler Birliği'ni tatmin etmemişti. Mussolini'nin düşüşü bir saray darbesi gibiydi. Onun yerine getirilen Mareşal Badoglio Mussolini adına Habeşistan'ı alan faşistti. 1941 Atlantik Bildirisinde Sovyetler Birliği'nin hiç sözü olmaması gibi, İtalya ile teslim anlaşmasını da sadece Amerika ile İngiltere yapmıştı. İtalya'da faşizmin düşmesiyle onun yerini alabilecek rejimler, böylece, önlenmiş oluyordu. Bundan başka, bazı Alman komutanlarının İsviçre'de Batılılar ile temas edip konuştuklarına dair yayılan söylentiler «ayrı barış» kuşklarını ortaya attı. «Soğuk harb»in İkinci Cihan Savaşındaki kökleri ayrı bir araştırma konusu olacağından, şimdilik sadece birkaç noktanın bir fikir vermek için özetlenmesiyle yetinilmiştir.

cisco Konferansının açılmasına ilişkin olarak Amerika'da bulunan Sovyet Dış İşleri Bakanı V. Molotov'u kabul ettiği sırada yapılan görüşmeler ve San Francisco Konferansındaki bazı davranışlar soğuk harbin tohumlarını atmıştır. Annesine ve karısına «dokuz gündenbergi Başkan benim artık» diye yazan⁸ Truman 22 Nisan 1945 Pazar günü saat 20:30'da Molotov'u kabul etmiş, kısa bir görüşmeden sonra Molotov ertesi gün de yeni Başkanı ziyaret etmişti. Bu ziyaretlerde, hele ikincisinde, Truman Molotov'a sanki bir Orta Amerika devletinin kukla diplomatıymış gibi -Amiral Leahy'nin sözleriyle- «diplomasinin ölçülü sözlerine sığmayan ifadelerle» çıkmıştı.⁹ Bu toplantılarda tercümanlık etmekte olan Amerikan diplomatı Charles Bohlen de «yüksek rütbeli bir resmî şahsiyetin böylesine hakarete mâruz kalışına hiç tanıklık etmediğini» söylüyordu.¹⁰ Stalin ise, Molotov'u konferansa, Roosevelt ölmüş olmasına rağmen, «Amerikan halkına bu ülkeyle işbirliğini devam ettirmeğe istekli olduğunu gösterme yolunda hemen garanti vermek» amacıyla yollamıştı. Moskova'daki Amerikan Büyükelçisi W. Averell Harriman Stalin'e bunun anlamlı bir jest olduğunu söylemişti.¹¹

Molotov'un 22 Nisan günkü ziyaretinde Truman'ın yanında Dış İşleri Bakanı Edward Stettinius, Büyükelçi Averell Harriman ve tercüman Charles Bohlen vardı. Molotov da kendi tercümanı Pavlov ile gelmişti.¹² Molotov Dumbarton Oaks ve Yalta kararlarında sağlam bir anlaşma zemini bulduğuna dair inancını ifade etmiş, Truman da bu kararları desteklediğini ve onları sonuna kadar uygulama yanlısı olduğunu belirtirken sözü hemen Polonya'ya getirmişti. Molotov Polonya'nın «Amerika'dan uzak, fakat Sovyetler Birliği'ne yakın» olduğunu, bu sebepten, Polonya sorununun onlar için «hayatî» sayılması gerektiğini söylüyordu. Truman da Polonya konusunun Amerikan halkı için uluslararası ilişkilerin ilerdeki gelişme çizgisinin bir sembolü olduğunu belirtmiş, bazı hususlarda çözüm arayabilmek için o sırada San Francisco'da bulunan Anthony Eden ve Stettinius ile birlikte çalışmasının faydalı olacağını eklemiştir. Molotov da Sovyetler Birliği'nin görüşleri de dikkate alındığı takdirde, bir anlaşmaya varmanın kolay olacağını belirtti. Üç Bü-

8. Harry S. Truman, **Memoirs : Vol. I, Year of Decisions**, New York, Doubleday, 1955, s. 74.

9. William F. Leahy, **I Was There**, London, Gollancz, 1950, s. 351-352.

10. Fleming, **op. cit.**, C. I, s. 270.

11. Robert E. Sherwood, **Roosevelt and Hopkins**, C. 2, New York, Bantam, 1950, s. 532.

12. Truman, **op. cit.**, C. I, s. 76.

yükler arasındaki konuşmaların daima verimli olduğunu ve iyi anlaşmalarla sonuçlandığını söyledikten sonra, Yalta'da Uzak Doğu ile ilgili olarak anlaşmanın hâlâ tanınıp tanınmadığını sordu. Molotov bu sorusuna olumlu cevap aldıktan sonra da, Stettinius ile birlikte çıkarak Eden ile buluşmak üzere Dış İşleri Bakanlığı binasına gitti.

Bu çok kısa konuşmayı ertesi gün bir buluşma daha izleyecekti. İkisi arasında 23 Nisan 1945 Pazartesi günü öğleden sonra saat 14 :00'de Başkan Truman diplomatik ve askerî uzmanlarıyla birlikte önemli bir toplantı yaptı.¹³ Dış İşleri Bakanı Stettinius, Harb Bakanı Henry L. Stimson, Donanma Bakanı James Forrestal, Amiral Leahy, General George C. Marshall, Amiral Ernest J. King, Dış İşleri Bakan Yardımcısı James Dunn, Büyükelçi Harriman, General John R. Deane ve Bohlen hazırıldılar. Hemen Polonya sorunu ele alındı. Stettinius, Molotov ile Dış İşleri Bakanlığında Polonya ile ilgili olarak yapılan konuşmalarda anlaşmaya varamadıklarını söylüyor, sözkonusu olan Lublin, ya da Varşova Hükümetinin Polonya halkını temsil etmediğini ileri sürüyordu. O zaman, Truman Sovyetler Birliği ile yapılan anlaşmaların tek taraflı işlediğinden şikâyet ederek bunun böyle devam edemeyeceğini söyledi ve yanındakilere San Francisco tasarılarını durdurmayacaklarını belirterek Ruslar onlarla birlikte hareket etmeyeceklerse, «cehenneme kadar yolları olduğunu» ekledi.¹⁴

Bu toplantıda Bakanlardan Stimson'un söz alarak yaptığı konuşma çok önemlidir. Stimson 1911'den beri çeşitli kabinelerde görev almaktaydı. Odadakiler içinde en tecrübelisi, kuşkusuz, oydu. Polonya konusunda Sovyetler'le karşılaşılacak güçlüğü kendini şaşırttığını söylemekle söze başladı. Sovyetler Birliği'nin özgürlük, demokrasi ve bağımsız oy kullanma anlayışının Amerikan ve İngiliz kavramlarından farklı oluşunu belirterek «fazla acele edilmemesini ve açık bir kopmaya gidilmemesini» istedi.¹⁵ Stimson Sovyetler Birliği'nin bütün askerî konularda sözlerini tuttuklarını ve Amerikan askerî yetkililerinin bu konuda onlara inanmaları gerektiğini söyledi. Stimson, sözü daha da uzatarak, Sovyetler'in hattâ çok ke-

13. *Idem.*

14. Leahy, *op. cit.*, s. 315-316. Truman ise *Anılar*'ında «Ruslar bizimle birlikte hareket etmezlerse, bu çok fena olur» dediğini yazıyor. Carl Marzani, *We Can Be Friends: Origins of the Cold War*, New York, Topical Books, 1951.

15. Stimson'un bu sözleri Truman'ın *Anılar*'ında yok. Bu sözlerin Bohlen'in notlarından alındığı anlaşılıyor.

re verdikleri sözünde ötesine gittiklerini söylüyordu. Onların Polonya sorununu ne kadar ciddiye aldıklarını iyice anlamak gerektiği kanısındaydı.¹⁶ Tarih tecrübesine bakarsak, Sovyetler Birliği'nin bir güvenlik sorunuyla karşı karşıya olduğu belliydi. Stalin Yalta'da «son otuz yılda düşmanlarımız olan Almanlar bu koridordan iki kere geçtiler. Polonya'nın güçlü-kuvvetli, bu koridorun kapısını kendi eliyle kapatacak durumda olması Rusya'nın yararınadır» demişti.¹⁷ Bakan Forrestal ise Sovyetler ile kapışmayı geciktirmeyi tavsiye ediyor, Büyükelçi Harriman da «Ruslardan kopma olasılığı karşısında» bulunulduğunu kabul ediyordu. Harriman Sovyet temsilcisine baskı yapılmasından yanaydı. Fikri önemliydi, çünkü o sırada Moskova'daki Amerikan Büyükelçisi olduktan başka, Tahran ve Yalta Konferanslarında da bulunmuştu. Harriman Sovyetler'in askerî sorunlarda sözlerinde durmadıklarını söylemişti. Örneğin, Uzak Doğu savaşında işbirliği yapmağa bir yıl önce söz vermişler, fakat yerine getirmemişlerdi. Harriman bu iddiadaydı.¹⁸ Aslında, savaşa katılma konusunda karşılıklı olarak verilen sözler karşılaştırılınca, Sovyetler'in değil, Batılıların sözünde durmadıkları ortaya çıkmaktaydı. Hatırlanacağı gibi, Litvinov Avrupa'da ikinci cephe açılmasını 8 Temmuz 1941'de istemiştir.¹⁹ Molotov 29 Mayıs 1942'de Washington'a geldiğinde ikinci cephenin 1942 içinde açılacağına dair söz alıp gitmişti.²⁰ İkinci cephe tâ 6 Haziran 1944'de açıldı. Hem verilen söz bir-buçuk yıl kadar geciktirilmiş oluyor, hem de yardım Sovyet kıt'aları Nazileri püskürttükten sonra başlamış oluyordu. Sovyetler'in Pasifik Savaşına katılma kararı ise, resmen Yalta'da alındı. Stalin, önce, Alman cephesinden Mançurya'ya kıt'a sevkinin altı ay alabileceğini düşünmüş, sonra bu süreyi üç aya indirmişti.²¹ Almanya 4 Mayıs 1945'de teslim olmuş ve tam üç ay sonra, 8 Ağustosta da Sovyetler Birliği Japonya'ya savaş ilân etmişti. Böylece, Harriman'ın verdiği örnek Sovyetler'in askerî sorumlulukları konusunda verdikleri söze uymadıklarını değil, tam aksini ispatlıyordu. Söz günü gününe yerine getirildikten başka, aynı şeyi Batılılar için söylemek mümkün olmuyordu. Stimson Rusların kendi güvenlikleri konusunda, tabii, Amerikalılardan daha gerçekçi olduklarını söylerken, General Marshal da Stimson'un görüşüne yak-

16. Truman, *op. cit.*, C. I, s. 78.

17. Byrnes, *op. cit.*, s. 31-32.

18. Truman, *op. cit.*, C. I, s. 79.

19. Horowitz, *loc. cit.*, s.43.

20. Sherwood, *op. cit.*, s. 581-582.

21. Fleming, *op. cit.*, C. I, s. 196.

laşarak «Rusya'dan büsbütün kopma olasılığının çok ciddi olduğunu» söylüyordu.²²

Görüldüğü gibi, Molotov'un ziyaretinden önceki bu akıl danışma toplantısında Sovyetler Birliği'ne karşı cephe alınırken, bazı tereddütler belirten kişiler de bulunmuş olmasına rağmen, Başkan Truman sert davranmada kararlı görünüyordu. Onu Büyükelçi Harriman, Donanma Bakanı Forrestal ve General Deane de desteklemekteydi. Truman'ın şimdiye kadar Sovyetler Birliği ile yapılan anlaşmaların «tek taraflı» işlediğinden şikâyetçi olduğunu biliyoruz. Yalnız, bunda ne dereceye kadar haklı olduğunu araştırmak gerekir. Çok sözünü ettiği Yalta Andlaşması hakkında Roosevelt ile birlikte Yalta'ya giden Stettinius şöyle diyor: «Sovyetler Birliği Birleşik Devletler ve Büyük Britanya'ya kendine verilen tâvizlerden çok daha fazla tâviz vermiştir.»²³ Bu görüşü Sovyet rejimine antipati beslediğini savaş sırasında Almanların Sovyetler Birliği'ne saldırdıkları zaman bile açıklamaktan çekinmeyen Winston Churchill de paylaşıyor. Churchill 27 Şubat 1945'de Avam Kamarasında şöyle diyordu: «Kırım'dan ve diğer temaslarımdan buraya getirdiğim intiba Mareşal Stalin ve Sovyet ileri gelenlerinin Batılı demokrasislerle şerefli dostluk ve eşitlik anlayışı içinde yaşamak istedikleridir. Sorumluluklarına, kendi yararlarına olmasa bile, Rus Sovyet Hükûmetinden daha bağlı bir hükûmet tanımıyorum...»²⁴ Bunlara rağmen, Molotov'a karşı sert davranma kararı verildi.

Molotov geldiği zaman Truman'ın yanında Stettinius, Harriman, Bohlen ve Leahy vardı.²⁵ Molotov da Büyükelçi Andrei Gromiko ve tercüman Pavlov ile birlikte gelmişti. Truman, protokolü bir tarafa bırakarak, hemen gene Polonya sorununu açtı ve anlaşma yapılamamasından dolayı üzgün olduğunu söyledi. Amerikan Hükûmetinin «bütün demokratik unsurları» içine almayan bir Polonya Hükûmeti kurulmasına taraftar olmadığını belirtti. Bu arada, başka konularda güçlükler ya da türlü farklı görüşler çıksa da, Amerika'nın, diğer Birleşmiş Milletler üyeleriyle birlikte, bir dünya örgütü kurma yolunda çalışmalarına devam edeceğini de belirtti. Daha sonra Stalin'e verilmesini istediği bir mesajı Molotov'a uzattı. Mesajda Yalta'da yapılan anlaşmaya göre, Polonya Hükûmetine

22. Truman, *op. cit.*, C. I, s. 78-79.

23. Edward R. Stettinius, Jr., **Roosevelt and the Russians: the Yalta Conference**, New York, Doubleday, 1949, s. 6.

24. Fleming, *op. cit.*, C. I, s. 207.

25. Truman, *op. cit.*, C. I, s. 79-82.

dışardan da temsilci alınması gerektiği ve bu karar uygulanmadığı takdirde, üç hükûmetin birliğine inancın ve bunların geçmişteki işbirliğini ilerde de devam ettirme azminin ciddî bir şekilde sarsılacağı belirtiliyordu. Molotov kendi hükûmetinin Amerika ve İngiltere ile önceden olduğu gibi işbirliğine devam etmede kararlı olduğunu söyledi. Bir işbirliği zemininin zaten var olduğunu ve ortaya bazı güçlükler çıkıyorsa da, üç hükûmetin de ortak bir dil bulabildiklerini, bu üç hükûmetin birbirlerine şimdiye kadar eşit muamele ettiklerini, içlerinden bir ya da ikisinin kendi iradesini ötekine zorla kabul ettirmediğini ve bir işbirliği zemini olarak da, işte, bu türlü ilişkilerin Sovyetler Birliği'nin kabul edebileceği tek ilişki tipi olduğunu belirtti. Bundan sonra da, Sovyet Hükûmetinin bütün güçlüklerin aşılabileceğine inandığını sözlerine ekledi. Truman ise, kendi *Anılar*'ında da belirttiği gibi, Sovyetler'in Polonya konusunda sözlerini tutmaları gerektiğini çok sert dille ifade etti. Bunun üzerine Molotov'un «hayatımda hiç kimse bana böyle hitap etmedi» demesi üzerine Truman'ın cevabı şöyle olmuştu : «Anlaşmalarınıza bağlı kalın, o zaman kimse size böyle hitap etmez.»²⁶

II. SAN FRANCISCO KONFERANSINDA ARJANTİN VE POLONYA SORUNLARI :

Truman'ın Sovyet Dış İşleri Bakanına böyle muamelesi San Francisco Konferansındaki Amerikan Heyetinin en önemli üyelerinden biri olan Senatör Arthur H. Vandenberg'in üstünde çok olumlu bir etki yapmıştı. Truman-Molotov görüşmesini Vandenberg kendi defterine şöyle not etmiş : «Salı, 24 Nisan 1945 (San Francisco) : Stettinius bu sabah geldi... Hemen heyetimizi bulup *heyecanlı* haberi verdi... Aylardanberi en iyi haber bu. F. D. R.'nin (Franklin Delano Roosevelt) Rusya'ya tâviz politikası sona erdi artık... Stettinius bunun sonunun neye varacağını bilmiyor... Fakat Stalin'in cevabı gelince kriz de başlayacak. Rusya çekilir belki. Çekilirse, *konferans Rusya'sız devam eder.* (İtalikler senatöründür.) İşte, şimdi bir şeyler oluyor artık.»²⁷ Vandenberg Amerikan dış politikası üstünde en etkili kişilerden biri oluyordu. Etkisi daha ilerde de artacaktı. Marshall Plânının şekillendirilmesinde bile o kadar emeği geçmişti ki, Marshall buna «Marshall-Vandenberg Plânı» denmesini bile teklif etmişti. İşte, bu Senatör Vandenberg'in 7 Mart

26. *Ibid.*, s. 82.

27. Arthur H. Vandenberg, Jr. ve J. A. Morris, der., *The Private Papers of Senator Vandenberg*, Boston, 1953, s. 175-176.

1945'de, yani Roosevelt'in ölümünden bir ay ve Molotov'un Truman'ı ziyaretinden bir-buçuk ay önce, defterine yazdıkları Yalta anlaşmalarını hangi tarafın çiğnemeğe niyetli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir : «Yalta'yı kamu önünde reddedenlerle birleşmek - ne birleşmesi !- reddedenlere önderlik etmekten duyacağım zevki hiçbir şeyden duymam... Fakat... kendi Amerikan Hükümetimizle İngiliz Parlamentosunun desteklediği kararlara bütünüyle cephe almakla bir yere varamayız... Başka bir yol bulmak zorundayız... Herkesin gözü önünde cephe almaktansa, asıl, San Francisco Konferansında... bu yolda çalışmalıyım.»²⁸ Demek ki, Amerikan Delegesi Vandenberg San Francisco'ya Yalta kararlarını boşa çıkarmağa gidiyordu. Yâni, onun yapmağa niyetli olduğu şey Truman'ın Molotov'u itham ettiği şeydi. Ve Truman'ın Molotov'a bu yüzden kötü muamele etmesini Vandenberg «heyecanlı» bir haber buluyor, bunun sonunda krizler ümit ediyor ve artık «birşeyler olması» bekliyordu.

Anlaşıldığı üzere, Molotov'un Truman'ı ziyareti sırasında San Francisco Konferansı hazırlıkları yapılmaktaydı. Yukarda sözü geçen Senatör Vandenberg de Amerika'nın bu konferansa atadığı delegesiydi. Aynı Vandenberg 1933'de Sovyetler Birliği'nin tanınması aleyhine oy kullanan iki senatörden biri olup 1939'da da bu devletle diplomatik ilişkilerin kesilmesini istemişti. Amerikan Hükümeti savaşta sonra Sovyetler ile geçinmek niyetlisi idiyse, Vandenberg'i delege seçmekle hiç de iyi etmemiştir. Sovyetler Birliği'ne karşı istisnai şekilde kesin tavırlar takınmış olan bir politikacıyı bir uluslararası toplantının ortak çabalarla kuracağı bir örgüte resmî temsilci olarak yollanması iyi niyetle zor bağdaşır görünmektedir. Diğer yandan, bu toplantıya hazırlık üzere 21 Ağustos 1944'de toplanan Dumbarton Oaks Konferansında Sovyet Delegesi Gromiko'nun on-altı (şimdi on-beş) Sovyet cumhuriyetini birden bu örgüte üye yapma teklifi dışında, Sovyetler Birliği, Hull'un ifadesiyle, «Konferansın daha ilk gününden itibaren hayran olunacak bir işbirliği havası» içindeydi.²⁹ Birleşmiş Milletler için kabul edilen veto sorununa gelince : Sovyetler Birliği'nin böyle bir vetoda ısrar etmesi anlaşılacak bir şey değildi. Üye olacak devletlerin büyük çoğunluğu Sovyetler'in yanında değildi. Yirmi Lâtin Amerikan ülkesinin Amerika ile birlikte oy kullanacağı da belliydi. Fakat vetoya Amerika'nın da taraftar olduğunu unutmamak gerekir. Amerika'ya veto hak-

28. Horowitz, *op. cit.*, s. 37.

29. Cordell Hull, *Memoirs*, C. II, New York, Macmillan, 1948, s. 1681.

ki tanımayan bir anlaşmanın Amerikan Senatosunun onayını kazanamayacağı herkesin üstünde ittifak edeceği bir gerçektir. Nihayet Yalta'da kabul edilen veto formülüne Sovyetler karşı durmuş olsaydı, Amerika'nın bütün gücüyle vetoyu kabul ettirmeğe çalışacağına şüphe yoktu.

San Francisco Konferansında da, Sovyetler, on kadar tâviz vermiş, Lâtin Amerika kıt'asında Arjantina dışında hiç bir devlet hakkında itiraz mahiyetinde fikir ileri sürmemişti. Bu konferansta soğuk harb bakımından en önemli olay Amerika'nın Arjantina'nın üyeliğinde ısrar etmesi oldu. San Francisco Konferansının ilk günü, yâni 25 Nisan 1945'de, «Sovyet Hükûmetinin güçlü bir uluslararası güvenlik örgütünün kurulmasında samimî ve ciddi bir destekçi olduğunu»³⁰ söyleyen Sovyet Dış İşleri Halk Komiseri ve Sovyet Heyeti Başkanı Molotov, 30 Nisan 1945'de, Arjantina'nın Birleşmiş Milletler'de üyeliği söz konusu olunca şu konuşmayı yapmıştı :

«Arjantina'yı bu konferansa davet etme sorunu delegele-re daha bugün duyuruldu; ve dört davet eden devletin temsilcileri tarafından da daha önce hiç tartışılmamıştı. Bu yüzden, bu sorunu biraz mütalaa etmek ve bu Konferanstaki diğer delegelerin de aynı şeyi yapmalarına imkân vermek için, Sovyet Heyetinin tartışmanın birkaç gün ertelenmesini teklif etmesi doğaldır. Ortak düşmanımıza karşı yapılan bu savaşta Arjantina'nın özel bir yeri olduğunu herkes bilir; gene iyi bilinir ki, geçen savaş yıllarında Arjantina rejiminin ne dış, ne de iç siyaseti diğer Birleşmiş Milletlerce uygun görülmemiştir. Eski [Amerikan] Dış İşleri Bakanı Hull'a ait olup 8 Eylül 1944'de söylenmiş olan bir sözü nakledince ne demek istediğim anlaşılacak : 'Dış İşleri Bakanı Hull, dün, Arjantina'yı bu yarım kürede Faşist hareketin merkezi ve bütün Amerika için muhtemel bir mikrop kaynağı olarak niteledi.'³¹ Başkan Roosevelt'in 1 Ekim 1944'te söylediği başka bir sözü de nakletmeme müsaade ediniz : 'Son aylarda Arjantina'nın durumundaki gelişmeleri ya- kindan ve artan bir endişe ile izliyorum. Baskı ve saldırı-

30. United Nations, Information Organizations, **Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945; Vol. I, General**, New York, 1945, s. 133.

31. Hull, **op. cit.**, C. II, s. 1405, 1419.

rı kuvvetleri Avrupa'da ve dünyanın başka yerlerinde son yenilgi saatine gittikçe yaklaşırlarken, bu yarım küredeki bir ülkede Nazi-Faşist etkisinin artması ve Nazi-Faşist yöntemlerinin gittikçe daha fazla uygulanması gibi olağanüstü bir çelişme görülmektedir.' Her iki sözü de yetkili ağızlardan ve güvenilir olarak kabul ediyorum. Fakat bu yargılar birkaç ay önce yapılmıştır. Arjantina'da durum oğünden bugüne değişmiş olabilir. Bazı Amerikan devletleri temsilcilerinin durumun daha iyiye doğru değiştiiği görüşünde olduklarını anlıyorum. Sizden bütün istediğim şey hem Sovyet Heyetine, hem de diğer heyetlere gerçeklerin ne olduğunu anlama fırsatı verilmesi ve Arjantina'daki durumun gerçekten değişip değişmediğini ve yukardakine benzer sözlerin artık doğru olup olmadığını araştırmaktır. Fakat bu zaman alır - hiç değilse, birkaç gün. İçinde bulunduğumuz savaşta düşmanlarımız olan Faşistlere yardım eden Arjantina'yı bu konferansa davet etmekte acele eder de, Müttefikimiz olan Polonya'yı çağırmasak düşünün ne olur... Bütün savaş boyunca ortak düşmanımıza yardım etmiş olan Arjantina'yı davet edip de ,kurtarılmış Polonya'da şimdi görev yapmakta olan ve Polonya halkı arasında da büyük bir prestiji olan Geçici Polonya Hükümetini davet etmemek bu Konferansın prestijini olumsuz yönde etkileyecek olan bir yola girmek olabilir... Bu hükümeti daha geniş bir esasa göre tekrar kurma hususunda Birleşik Devletler, Büyük Britanya ve Sovyetler Birliği Hükümetlerinin bir karara vardıklarını da hatırlıyoruz... Arjantina'nın bir zamanlar günah işlediği, fakat bu günahlarının unutulabileceği iddia edilebilir. Bu doğru olabilir; belki, gerçekten, Arjantina'nın günahlarını unutmamızdır. O zaman, şunu sormama izin veriniz : Arjantina'nın girdiği bazı günahlar unutulabilirse, Polonya'nın hizmetlerini neden unutalım?... Bu Konferansta Hindistan Heyeti de var. Fakat Hindistan bağımsız bir devlet değil... Fakat... [Buna rağmen] İngiliz Hükümetinin görüşüne katılıyoruz. Bu Konferansta bir Filipin Heyeti de var. Fakat Filipinler de bağımsız bir ülke değil. Bağımsız Filipinlilerin de seslerini işitebileceğimiz günün geleceğini pekâlâ biliyoruz... Sovyet Heyeti Arjantina'yı bu Kon-

feransa davet etme sorununun biraz daha inceleme yapmak üzere birkaç gün ertelenmesini teklif eder.»³²

Gerçekten, Sovyetler Birliği'nin Milletler Cemiyetinden çıkarılmasında öncülük eden Arjantina İkinci Cihan Savaşı boyunca Almanlara ve İtalyanlara yardımlarda bulunmuştu. Belçika Dış İşleri Bakanı Henry Spaak Sovyet Heyetinin «sadece birkaç günlük bir erteleme» isteğini belirterek bu teklifi «makûl ve meşru» bulduğunu söylerken,³³ A. B. D. ve bazı Lâtin Amerikan delegeleri Arjantina yararına konuşular. Eski Amerikan Dış İşleri Bakanı Hull da A.B.D. Heyetine dahildi. Toplantılara katılamayacak kadar hasta olduğundan, Dış İşleri Bakanı Stettinius'a telefon ederek Arjantina'nın Birleşmiş Milletler'e alınmasının şiddetle aleyhinde olduğunu söylemişti. Hull korkularını şu sözlerle ifade ediyordu : «Amerikan Heyeti dikkatli olmayacak olursa, Sovyetler Birliği Birleşmiş Milletler örgütünün ona ilerde yeterli güvenliği sağlamayacağı düşüncesine varabilir.³⁴ Hull'a kalırsa, Sovyetler Birliği Amerika'nın bu hareketine tepki olarak «tampon bölgeler, ileri karakollar, sıcak deniz limânları ve kendi yakınında dost uluslar federasyonu» isteyecekti. Bu tavsiye dinlenmedi ve Arjantina Birleşmiş Milletlere hemen alındı.³⁵ Halbuki, Hull'un *Anıları*'na bakılırsa, Yalta'da Roosevelt Stalin'e Arjantina'nın Birleşmiş Milletler'e alınmayacağına dair iki defa söz vermişti.³⁶ New York'da çıkan *Herald Tribune* gazetesinde yazar Walter Lippman Amerika'nın «takındığı bu tavır devamlı olacak olursa, çok yıkıcı sonuçlar doğuracağını» söylüyor ve birkaç gün sonraki yazısında da yirmi oyluk bir bloka (Lâtin Amerikan bloku) hükmedip bir dünya konferansında el çabukluğuyla kararlar geçirtmeyi marifet saymadığını belirtiyordu.³⁷ Arjantina örneği gösterdiği gibi, Amerika Lâtin Amerika hükûmetlerini ardına takarak Birleşmiş Milletler'de anti-Sovyet bir çoğunluk

32. U. N., *Documents of the U. N. Conference, I, op. cit.*, s. 345-348; C. V, s. 155, 376-382. Yerli halkla temasta olan Alman tüccarları, havayollarında çalışan Alman pilotları, bankalardaki Alman memurlar Nazi ajanlarıydılar. Birçok Arjantina gazetesi ve radyosu Nazilerin elindeydi. Bütün bunlar Buenos Aires'deki Alman Büyükelçiliğinden yönetiliyordu. Helen Miller Bailey ve Abraham P. Nasatır, *Lâtin America : the Development of Its Civilization*, New Jersey, Prentice-Hall, 1960, s. 728.

33. *Documents of the U. N. Conference, op. cit.*, C. I, s. 353-354.

34. Hull, *op. cit.*, C. II, s. 1722-1723.

35. *Documents of the U. N. Conference, op. cit.*, C. I, s. 358-359. Ertelenme teklifi 28-7 reddedildikten sonra, Arjantina'nın üyeliği 31-4 kabul edildi.

36. Hull, *op. cit.*, C. II, s. 1408.

37. Horowitz, *op. cit.*, s. 39'dan *Herald Tribune*, 2 ve 15 Mayıs, 1945.

meydana getirebilecekti. Bu örgüt her vesilede Sovyetler Birliği'ni oya dayanarak haksız çıkarma yoluna sapacak olursa, daha emeklediği sırada bir uzlaşma ve işbirliği aracı olma niteliğini kaybedecekti. Milletler Cemiyetinden çıkarılan tek devlet olan Sovyetler Birliği³⁸ Arjantina'nın el çabukluğuyla Birleşmiş Milletler'e alınmasını, bu uluslararası örgütün de ergeç kendine karşı kullanılabileceğinin kanıtı olarak görmeğe başladı.³⁹ Hatırlanacağı gibi, Faşist İtalya, Nazi Almanyası, Japonya ve İspanya Milletler Cemiyetinden çıkarılmamış olup bu örgüt sadece Sovyetler Birliği aleyhine kullanılmıştı. Arjantina'nın Birleşmiş Milletler'e haklı Sovyet itirazını çığneyerek ve gereksiz bir hızla alınması, Hull'un dediği gibi, Sovyetler Birliği'nde Milletler Cemiyetini hatırlatan bir güvensizlik duygusu yaratıyordu. Hull'un dediği gibi, Sovyetler Birliği belki ilerde üsler, sıcak su limânları ve tampon bölgeler peşinde koşmak zorunda kalacaktı.

Yukarda görüldüğü gibi, Sovyet temsilcisi Arjantina'nın Birleşmiş Milletler'e kabulü ile Polonya Hükümetinin kabul edilmemesi konusunda bir karşılaştırma yapmıştı. Amerikan heyetinde ağır basan bir üye olan Senatör Arthur H. Vandenberg bu Polonya sorununa dokunarak Sovyetler'in çevre güvenliğinden vazgeçmesini ve Amerika ile yapacağı bir anlaşmaya dayanmasını istiyordu.⁴⁰ Hatırlanacağı gibi, Amerika 1919'da da Fransa ile bir garanti anlaşması yapmış, fakat bunu Senato'dan geçirememişti.⁴¹ O zaman, Almanya'nın tekrarlanan saldırıları karşısında Fransa'ya Rhineland'ı vermektense, Amerika ile bir garanti anlaşması yapması söylenmiş, fakat bu anlaşmayı imzalayan üç Batılı devlet te yeni bir Alman saldırısına meydan vermeme hususunda anlaşmış olmalarına rağmen, garanti anlaşması gerçekleşmemişti. Aynı teklifi bu defa da Vandenberg'in ağızıyla Sovyetler'e yapmak akıllıca görünüyorsa da, Sovyetler'in kabul etmeleri muhtemel değildi. Buna benzer bir andlaşma 1919'da yapılmış olmasına rağmen, gene Batılı devletler

38. F. P. Walters, **A History of the League of Nations**, London, Oxford University Press, 1925, s. 806-808.

39. Birleşmiş Milletler ilk yıllarında Amerikan baskısıyla Amerikan dış politikasının bir aracı oldu. Hiçbir önemli konuda Amerika aleyhine karar almadı. Lâtin Amerikan ülkeleri, Türkiye, Yunanistan gibi devletler Amerika'yı aşağı, yukarı her sorunda desteklediler.

40. Fleming, **op. cit.**, C. I, s. 276.

41. Frank P. Chambers, Christina Phelps Harris ve Charles C. Bayley, **This Age of Conflict**, New York, Harcourt, Brace and Co., 1950, s. 320; Julius W. Pratt, **A History of United States Foreign Policy**, 2. B., New Jersey, Prentice-Hall, 1965, s. 291.

Almanya'nın belini doğrultmasına göz yummuşlar ve sonunda Alman saldırganlığı Sovyet topraklarını da içine almıştı. Amerika'nın kendi Yarı - Küresine tamamen hakimken ve hiçbir devletin bu topraklara müdahalesine göz yummazken, Vandenberg'in Almanya'nın saldırı yolu üstünde bulunan Polonya'nın yeni hükûmetinin Batı tercihlerine göre olmasında ısrarı Sovyetler'de kuşku yaratmaktaydı.

Arjantina konusundaki önemli pürüze rağmen, Sovyetler Birliği'nin on tâviz verdiği⁴² San Francisco Konferansı Birleşmiş Milletler'i kurdu. James Reston 12 Haziran 1945 tarihli *New York Times* gazetesinde şunları yazıyordu: «Delegelerin söylediklerine göre, konferans tutanakları Dumbarton Oaks tekliflerini büyük ölçüde yumuşatan on Rus tâvizinin varlığını gösteriyor.»

San Francisco Konferansı bitip delegeler yurtlarına dönerlerken, toplantının aslında işbirliğini kuramamış, başarısız bir toplantı olduğu kanısına sahip bulunmaları mümkündü. Bu olasılığı ortadan kaldırmak için Truman eski Başkan Roosevelt'in yakınlarından Harry Hopkins'i özel bir görevle Moskova'ya göndermeğe karar verdi. Bu dâvete Hopkins de şaşırılmıştı, çünkü kendisi Sovyetler'e karşı daha yumuşak davranan Roosevelt'in yakınlarından olup bu siyaset Truman tarafından artık terkedilmek üzereydi.⁴³

Almanya 7 Mayıs 1945'de teslim oldu. Hopkins Stalin ile buluşmadan üç hafta önce, 8 Mayıs 1945'de, Amerika Sovyetler'e yaptığı Ödünç Verme ve Kiralama Yardımını birdenbire kesmişti. Sovyetler Birliği'ne bildirilmeyen bu karar o kadar âni olmuştu ki, yoldaki gemilere «dön» emri verilmiş ve limânlarda boşaltma ameliyesi başlamıştı. Truman, daha sonra, bu emri okumadan imzaladı.

42. James B. Reston Sovyet tâvizlerini şöyle özetliyor: (a) S.S.C.B. ne konferansın tarihi, ne de konferansa Molotov'un katılması noktalarında kesin bir tercih ileri sürmemiş, fakat her iki noktada da Amerikan tekliflerini kabul etmişti; (b) toplantıda dört kişinin başkanlık temsisi tezini savunmuşlar, fakat Amerikalı Stettinius'a dört heyet temsilcisinin başkanı olarak istediği bütün yetkileri vermişlerdi; (c) Alman saldırısının yenilenmesine karşı olmadığı takdirde, bölgesel güvenlik sistemlerinin bağımsız olmasına karşı durmuşlar, fakat Pan-Amerikan grubunun iki teklifini de kabul etmişlerdi; (ç) veto ile ilgili üç değişikliği kabul etmişlerdi; (d) vesayet ile ilgili konularda tâvizler vermişlerdi; (e) B.M. Andlaşmasının değiştirilmesiyle ilgili Amerikan tekliflerini kabul etmişlerdi.

43. Hopkins'in Sovyetler Birliği ile çatışmayı, Amerika atom silâhını patlatıncaya kadar geciktirmek amacıyla Moskova'ya yollandığına dair yorum için bak: Alperovitz, *op. cit.*, s. 68 ve d.

ğını, okumuş olsaydı, imzalamayacağını söyledi.⁴⁴ Aslında, bu emir Polonya sorununda Sovyetler'e baskı yapmak için düşünülmüş ve verilmişti.⁴⁵ Hopkins-Stalin görüşmeleri sırasında meydana çıkacağı gibi, bu olay da soğuk harbin doğuşunda etkili olmuştur.

III. STALİN - HOPKİNS GÖRÜŞMESİ :

Hopkins'in Stalin ile yaptığı altı konuşmanın ilki 26 Mayıs'ta yer aldı.⁴⁶ Molotov, Pavlov, Harriman ve Bohlen'in de bulunduğu bu toplantıda Hopkins eski Başkan Roosevelt'in dış politikasının ana dayanağının bu ülkenin çıkarlarının «sadece Kuzey ve Güney Amerika ve Pasifik Okyanusu ile sınırlı kalmayıp dünyaya yayılmak» olduğunu belirtmiş, Sovyetler Birliği'nin de bütün yeryüzüne yayılmış bazı çıkarları bulunduğunu ve her iki ülkenin de aralarındaki siyasal ya da ekonomik sorunları çözebileceklerini, fakat bazı olayların kamu oyunu etkilediğini söyleyerek, Amerika ve Sovyetler Birliği'nin ilişkilerini Polonya ile ilgili Yalta Andlaşmasının uygulanamamasının bozduğunu ekledi. Stalin de Sovyetler Birliği'nin dost bir Polonya'yı tercih ederken, İngiltere'nin Sovyet sınırlarında yeni bir *cordon sanitaire* yaratmağa çalıştığını ve Polonya sorununun bu nedenden ötürü yüzeye çıkmakta olduğunu söyledi. Hopkins ise, Amerikan Hükûmetinin aynı davranış içinde olmadığını ve Amerika'nın «Sovyetler Birliği'ne dost bir Polonya ve hattâ bütün Sovyet sınırlarında dost ülkeler görmek istediğini» belirtti. Hopkins Stalin'e Avrupa'da savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan bütün sorunları konuşmak üzere Başkan Truman ile nerede buluşabileceğini sorduğunda, Stalin Berlin yakınlarında bir yer olabileceğini Truman'a bir mesajla zaten bildirmiş olduğunu açıkladı. Hopkins General Eisenhower'ın Almanya'daki Denetleme Kuruluna Amerikan Temsilcisi olarak atandığından söz ederek, Sovyet temsilcisinin de atanmasını rica etti. Stalin Mareşal Zukov'un uygun olacağını belirtti.

Ertesi günkü toplantıda Stalin Amerikan Hükûmetinin bazı davranışlarından ötürü Sovyet Hükûmetinin endişeler içinde olduğunu söyleyerek, Almanya'nın yenilgiye uğratıldığı belli olunca Amerika'nın Sovyetler Birliği'ne karşı davranışlarında bir soğukluk görüldüğü ve Ruslara artık ihtiyaçları kalmadığına dair bir kanı uyardıklarından şikâyet etti. Stalin birkaç örnek vererek önce Arjan-

44. Truman, *op. cit.*, C. I, s. 221-222.

45. Alperovitz, *op. cit.*, C. II, s. 536-564.

46. Sherwood, *op. cit.*, C. II, s. 536-564.

tina üstünde durdu. Yalta'da sadece 1 Marttan önce Almanya'ya savaş ilân eden devletlerin San Francisco'ya davet olunacakları üstünde anlaşmaya varılmıştı. Stalin bu karara uyulmadığını ve Sovyet Hükûmetinin Arjantina'nın Birleşmiş Milletler'e sokulması için üç ay daha neden beklenmediğini bir türlü anlamadığını belirtti. San Francisco Konferansındaki gelişme ve Amerikan davranışının üç Büyük Devlet arasındaki anlaşmaların değerini düşürmekte oluşunu söyledi. İkinci olarak, Yalta'da Tazminat Komisyonunda üç devletin temsilcilerinin görev alacağı kararlaştırılmış olmasına rağmen, Amerika Fransa'nın da eşit statüde bu komisyona katılmasını istemişti. Fransa Almanya ile ayrı bir barış imzalamış ve sınırlarını Nazilere açmıştı. Bu harekettten Pétain Hükûmeti sorumluysa da, sözkonusu devlet Fransa idi. Üçüncü olarak, bugünkü Polonya Hükûmetinin yeni baştan kurulacağı kararlaştırılmıştı. Her mantıklı insan bundan bugünkü hükûmetin yenisinin esasını teşkil edeceği sonucunu çıkarabilirdi. Yalta Andlaşmasının bu konuda, zaten, başka türlü yorumlanmasına da imkân yoktu. Stalin «Ruslar basit insanlar olmalarına rağmen, aptal ya da... kör» sanılmamaları gerektiğini ekliyordu. Dördüncü konu Ödünç Verme ve Kiralama Yardımının birden kesilmiş olmasıydı. Amerika'nın bu yardımı Sovyetler Birliği'ne artık devam ettiremeyecek durumda olması başka, bunu sona erdiriş şekli gene başkaydı. Stalin bu şekli «talihsiz, hattâ zalimane» kelimeleriyle tanımlıyordu. Eğer bu yardımın kesilmesi bir baskı yöntemi olarak düşünülmüşse, Stalin'e göre, bir hatâ yapılmıştı. Beşinci konu Müttefiklere teslim olmuş olan Alman donanması ve ticaret filosuyla ilgiliydi. Stalin Leningrad ve birçok Sovyet limânlarına da bütün savaş boyunca büyük tahribat yapmış olup, Müttefiklere teslim olan gemilerden birinin bile Sovyetler Birliği'ne verilmediğini, Sovyetler'in İtalyan Donanmasında hakkı olduğu kabul edildikten sonra, Alman Donanmasında haydi, haydi hakkı bulunacağını ileri sürdü.

Hopkins önce düşman savaş gemilerini ele alarak, Amiral King ile yaptığı konuşmalardan Amerika'nın Alman Donanmasının herhangi bir parçasını saklamayı tasarlamayıp, bazı yeni buluş ve teknik gelişmeler kontrol edildikten sonra Amerika'nın kendi payını batırma yanlısı olduğu sonucunu çıkardığını ve donanmanın üç devlet arasında bölüşüleceğini belirtti. Ödünç Verme ve Kiralama Yardımı ile ilgili olarak, Almanya ile savaşın sona ermesiyle yardımda da bir değişiklik olmasının gerekli sayılacağını söylemiş, Sovyet limânlarındaki bazı gemilerin yük boşaltmamasının ise bir teknik anlaşmazlık olduğunu ileri sürmüştür. Stalin ise, yardımın değil şimdi, iki ay önce bile kesilmesinin doğru olabileceğini, fa-

kat asıl üstünde durulması gereken noktanın yardımı sona erdirmişteki tutum olduğunu söylemiş, Sovyet ekonomisinin plâna dayanan bir ekonomi olduğunu belirterek, daha önce haber verilmiş olmasının önemini açıklamıştı. Hopkins de Hitler'in doğu cephesinde yenilgiye uğratılmasında bu yardımın ana unsur olduğuna hiç bir zaman inanmadıklarını, kazanılan zaferin «Rus ordusunun kahramanlığı ve akıttığı kanla» kazanılmış olduğunu belirtti. Hopkins Tazminat Komisyonunda Fransa'nın da bulunmasını istediklerine değinmesiyle, Stalin o zaman savaşta Fransa'dan daha çok yıpranmış olan Polonya ve Yugoslavya'nın komisyonda bir yere hak kazandığını söylemişti.

Arjantina ile ilgili olarak izahat veren Hopkins Lâtin Amerikan ülkelerinden, Yalta kararlarına uygun olarak, Ukranya ve Beyaz Rusya'nın üyeliklerini desteklemelerini istemeleri üzerine, Arjantina'nın Birleşmiş Milletler'e kabulü sorununun ortaya çıktığını ve Lâtin Amerikan devletlerinin bu iki kabulü hep birbirine bağladıklarını söylemişse de, Molotov Arjantina'nın durumunun biraz geciktirilmesini istediği halde, bu teklifin bir türlü kabul edilme-yişinden yakınmıştır. Stalin de «artık olan oldu» diyerek Arjantina sorununun geçmişin malı olduğunu eklemiştir.

Daha sonra Hopkins Polonya'yı ele almak istemiş ve bu sorunun Amerika'nın Sovyetler Birliği ile anlaşılabilirliğinin bir ölçüsü olduğunu belirtmiştir. Polonya'nın tekrar kurulmasındaki ilk adımların mevcut Varşova Hükûmetiyle birlikte Sovyetler Birliği tarafından tek başına atılmış görünmesinin Amerikan Hükûmetini rahatsız ettiğini söylemiştir. Stalin de Hopkins'ten şu noktaları dikkate almasını rica ederek, son yirmi-beş yıl içinde Almanların Rusya'yı Polonya yoluyla iki kere işgâl ettiklerini, böyle bir işgâli Amerikalıların da, İngilizlerin de deneyden geçirmediklerini, bundan ötürü Sovyet Hükûmetinin dost bir Polonya istediğini söylemiş, geçmişte Polonya'nın Sovyetler Birliği etrafındaki *cordon sanitaire*'in bir parçası olduğunu ileri sürerek bundan önceki Avrupa siyasetinin hep Rusya'ya düşman bir Polonya Hükûmeti kurmak noktasında toplandığını hatırlatmıştır. Bu koşullar altında da, ya Polonya Almanya'nın doğuya yüklenmesini durdurmayacak kadar zayıf kalmış, ya da Almanya ile birlikte hareket etmişti. Böylece, Polonya'nın Rusya'ya yapılan Alman saldırısında bir koridor olmasına ve Polonya'nın zayıflığı ve hasımane tavır takınışının Rusya için bir zaaf oluşuna dikkati çekmiştir. Halbuki, Rusya'nın çıkarı Polonya'nın hem güçlü, hem de dost olmasını gerektiriyordu. Sovyetler Birliği Polonya'nın iç işlerine karışma niyet-

lisi değildi. Sovyetler Birliği'nin bütün istediği Polonya'nun *kapılarını Almanlara açmamasıydı*. Stalin Sovyetler Birliği'nin Polonya'da tek başına hareket etmek zorunda kaldığını söylüyordu. Sovyetler Birliği diğer Müttefikler Varşova Hükûmetini henüz tanımadan onunla diplomatik ilişkiler kurmuş ve bir anlaşma yapmıştı. Bunlar, tabii, tek taraflı hareketler olmakla birlikte, Sovyetler'in Polonya topraklarında bulunmaları ve Müttefik hükûmetlerin bu ülkeyle ilgili olarak henüz bir görüş birliğine varmamış olmaları bu sonucu doğurmuştu. Almanya'ya karşı yürütülmekte olan savaşın mantığı Sovyet kuvvetlerinin gerisinin güvenli olmasını gerektiriyordu. Stalin kendilerine ait olmayan Polonya topraklarında işgâli andıracak bir yönetim kurmak yerine, bir Polonya Hükûmeti kurulmasını istediklerini ve bu hükûmetin de ancak Kızıl Orduyla işbirliği yapmış olan çevrelerle kurulabileceğini açıkladı. Bu arada, Polonya'daki gelişmelerin Yunanistan'a İngiliz müdahalesinden daha başarılı oluşuna dikkati çekerek, Sovyetler'in Polonya'da İngilizlerin Yunanistan'da başvurdukları tedbirleri almak zorunda kalmadıklarını açıkladı.

Stalin, daha sonra genişletilip kurulacak olan Polonya Ulusal Birlik Hükûmetinde dört üyenin Batı'dan gelen kimseler olabileceğini, fakat bunların da Sovyetler'in onayından geçmesi gerektiğini söyledi. Stanislav Mikolajczyk'in teklif edilmiş olmasına değinerek onun kabul edileceğini, Profesör Oscar Lange'nin gelmek isteyebileceğini belirtti.

28 Mayıs'ta yer alan üçüncü toplantıda Stalin Çin üstünde durdu. Bu ülkenin Çiang Kay-şek önderliğinde birleşebileceğini, hiç bir Komünist önderin Çin'i birleştirecek kadar güçlü olmadığını, Çiang Kay-şek hakkında söyleyebileceği olumsuz sözlere rağmen, onu desteklemek gerektiğini belirtti. Stalin Mançurya'yı birleşmiş Çin'in bir parçası saydığını, Çin'den hiç bir toprak talebi olmadığını ve bu sözünün Mançurya ve Sinkiang için de geçerli olduğunu ekledi. Bundan başka, savaştan sonra Amerika'nın Çin'e ekonomik bakımdan yardım edebilecek tek ülke olduğunu, Sovyetler Birliği'nin daha bir çok yıl kendi ekonomisini düzene koymağa yöneleceğini ekledi. Hopkins Truman'a yolladığı raporunda Stalin'in ayrıca barış konferansına hazırlıklı olmanın önemi üstünde durduğunu ve Versailles'da yapılan yanlısın tekrarlanmasını istemediğini belirtti.

30 Mayıs günü dördüncü toplantıda Alman Donanması, yaklaşan Potsdam Konferansı ve Polonya üstünde duruldu. Sonuncu noktada Stalin savaş sırasında siyasal özgürlüklerin faşist partile-

re tanınamayacağını söyleyerek Rus tarihinden bazı örnekler vermiş ve bu arada ihtilâl sırasında Komünist Partisinin dinsel inanç özgürlüğünü programına aldığını, fakat o zaman kilisenin kendine verilen haklardan faydalanarak halkı yeni kurulan hükûmete vergi ödememe ya da Kızıl Ordu'dan kaçmağa sevkettiğini ve Sovyet Hükûmetinin de kiliseye karşı bir «savaş açmak» zorunda kaldığını hatırlattı. Hopkins de Amerikan Hükûmetinin Londra'daki Polonya Hükûmeti ilgililerinden hiç kimsenin yeni kurulacak yönetimde yer almasını istemediğini ve İngilizlerin de herhalde aynı zamanda olduklarını belirtti.

6 Haziranda yer alan altıncı toplantıda ise Stalin'in San Francisco'da Amerikalıların ısrar ettikleri oylama usulünü kabul etmiş olması konferansı «kurtaran» bir olay olarak değerlendiriliyordu.

IV. POTSDAM KONFERANSI :

Stalin-Hopkins görüşmelerinden sonra, Üç Büyüklerin son savaş görüşmeleri yer aldı. Stalin Temmuz ortalarında Berlin yakınlarında Truman ve Churchill ile buluşmayı kabul etmişti. Berlin (ya da Potsdam) Konferansı bundan doğmuştu. Truman Stalin ile ilk (ve son) kere buluşuyordu. Burada, konuşmalar başlamadan önce Truman'ın kabinesinde önemli değişiklikler yaptığı söylenmelidir. Eski Roosevelt kabinesinde bulunan on üyenin altısı ya istifa etmiş, ya da 30 Haziran ile Potsdam Konferansının başlama tarihi olan 18 Temmuz arasında kabineden çıkarılmıştı. Geri kalan dörtten ikisi 1945 sonuna, diğer ikisi de 1946 sonuna kadar ayrıldı.⁴⁷ Kabineden uzaklaştırılanlardan biri Almanya'nın endüstrileşmesinin engellenmesi yolunda bir tasarı hazırlayan Maliye Bakanı Henry Morgenthau, Jr., idi. Eylül 1944'de sunmuş olduğu bu tasarı Churchill ve Roosevelt tarafından kabul edilmemişse de, Batılıların aslında Almanya'yı kendi yanlarına alıp güçlendirmek istedikleri anlaşılıyordu.⁴⁸

Potsdam Konferansı başlamadan önce Sovyetler'in Tito'yu Venezia Giulia'yı ilhak hususunda desteklemeleri Sovyetler ile Batılı Müttefiklerin arasını daha da açtı. Yugoslav kuvvetlerinin Mor-

47. Savaştan sonraki ilk iki yılda Başkan Truman'ın yaptığı 125 atamanın 49'u banker, 31'i asker, 17'si de tüccar ve sanayici sınıflarla yakın ilişkisi olan hukukçulardı.

48. Stalin'in bu yoldaki kuşkusu için bak : Kenneth Ingram, **History of the Cold War**, London, Darwen Finlayson, 1955, s. 20-21.

gan Çizgisinin gerisine çekilmeleriyle ilgili olarak İngilizlerin Tito'ya yolladıkları ultimatoma, hiç değilse, bölgesel bir savaş olasılığı yaratıyordu. Sovyetler Yugoslavya'yı sonuna kadar desteklemeye hazır olmadıklarından, Tito ultimatoma boyun eğmek zorunda kaldı.⁴⁹ Daha sonraki Sovyetler-Yugoslav anlaşmazlıklarında, Venezia Giulia sorununda Sovyetler'in Yugoslavya'yı birdenbire tek başlarına bırakmalarının payı vardır. Ne çâre ki, Sovyetler Birliği İkinci Cihan Savaşından sonra bu türlü konularda uzun boylu ısrar edecek güce sahip değildi.

Batılı Müttefiklerde ise, yavaş, yavaş Sovyetler Birliği'ne karşı zor kullanmanın istenilen sonuçları doğuracağına dair kanılar yerleşmeğe başlıyordu. Örneğin, Almanya'nın teslim olması ile Potsdam Konferansı arasında Berlin'de dörtlü yönetim kurulurken Amerikalılar kendi sektörlerindeki resmî yapılara Amerikan bayraklarını çekerek Alman görevlilerine bundan sonra emirlerini kendilerinden alacaklarını söylemişlerdi. Ertesi gün, Sovyet subayları bu tek başına hareketi protesto etmişlerse de, *fait accompli*'yi kabul zorunda kalmışlardı. Bu olayı anlatan ve Berlin'de Askerî Vali olarak bulunan General Lucius D. Clay Batılı Müttefiklerin Sovyetler'e karşı kuvvet gösterisini bir ilişki şekli olarak kabul ettiklerini şu sözlerle belirtiyor: «... Her zaman olduğu gibi, *fait accompli* kabul edildi ve Rusların rızalarını nasıl elde edeceğimize dair ilk dersimizi almış olduk.»⁵⁰

Truman daha önceden eski Velihaft Prens Wilhelm'e ait olan Cecilienhof Sarayında yer alan Potsdam Konferansında (17-25 Temmuz ve 28 Temmuz - 2 Ağustos 1945) insiyatifi ele almağa çalışmış, teklif üstüne teklif getirmişti.⁵¹ Konferansın daha başında ev sahibi du-

49. John C. Campbell, **The United States in World Affairs: 1945-1947**, New York, published for the Council on Foreign Relations by Harper, 1947, s. 112-115, 121-123.
50. Lucius D. Clay, **Decision in Germany**, Melbourne, William Heinemann, 1950, s. 31.
51. İngiltere'de seçimler yaklaşıp iktidar değişikliği mümkün olduğundan, Başbakan Churchill ve Dış İşleri Bakanı Eden'e, muhalefetten Clement Attlee ve Ernest Bevin de refakat ediyordu. Toplantıda S.S.C.B. adına bulunanlar: Parti Genel Sekreteri ve Başbakan Stalin, Molotov, Vişinski, Gromiko, Gouseve, Novikov, Sobolev ve tercüman Pavlov; İngiltere adına: Churchill, Eden, Attlee, Sir Alexander Cadogan, Büyükelçi Clark Kerr, Sir William Strang ve tercüman Binbaşı Birse; A.B.D. adına: Truman, Dış İşleri Bakanı Byrnes, Amiral Leahy, Büyükelçi Harriman, Büyükelçi Pauley, Büyükelçi Davies, Bakan Yardımcıları Dunn ve Clayton, Benjamin Cohen, H. Freeman Matthews ve tercüman Charles E. Bohlen.

rumunda olan Stalin Truman'a başkanlık teklif etmişti. Truman'ın ilk teklifi, Birinci Cihan Savaşından sonraki barış konuşmalarında yapılan yanlış tekrarlamayarak, bir Dış İşleri Bakanları Kurulu meydana getirmek oldu.⁵² Truman'a göre, böyle bir örgütle ilk hazırlıklar yapılmadığı takdirde, daha ilerdeki barış konferansının başarılı olması olanaksızdı. Bu Kurula A. B. D., S. S. C. B., İngiltere, Çin ve Fransa'nın üye olmasını istiyordu. İkinci olarak, geçici dönemde Almanya'nın yönetiminden sorumlu olacak bir Denetleme Kurulu'nun kurulmasını teklif ederek bu kurulun izlemesi gereken ilkeleri özetledi. Bu ilkeler Almanya'nın silâhsızlanması, savaş endüstrisinin yokedilmesi, Nazi kurumlarının ortadan kaldırılması, Nazilerin görevlerinden uzaklaştırılmaları, Nazi törelerinin yürürlükten kaldırılmaları, savaş suçlarının yargılanması ve bu amaçların elde edilmesi için ekonomik denet kurulmasıdır. Üçüncü olarak, Romanya ve Bulgaristan hükümetlerinin derhal yeniden kurulmalarını ve yeni hükümetlerde «bütün önemli demokratik unsurların temsilcilerine» yer verilmesini istedi. Bu hükümetler yeniden kurulduktan sonra hemen tanınacak ve barış andlaşmaları imzalanacaktı. Dördüncü olarak da, İtalya'nın Birleşmiş Milletler'e sokulmasını teklif ediyordu. Churchill burada Truman'ın sözünü keserek çok önemli bazı konuları çok çabuk geçmekte olduklarını hatırlattı. Hele İtalya konusunda tam Fransa'nın yenilgiye uğradığı sıralarda Roma Hükümetinin saldırısına uğradıklarını belirterek eski Başkan Roosevelt'in bu saldırıyı «arkadan hançerleme» şeklinde tasvir ettiğini belirtti.

Stalin de konferansta şu konuların görüşülmesini istiyordu: Alman ticaret filosu ve donanmasının bölünmesi; tazminat; Sovyetler Birliği vesâyetine bazı toprakların verilmesi; Mihver peykleriyle ilişkiler; İspanya'da Franco rejimi; Tanca; Suriye ve Lübnan; Polonya. Churchill *Anılar*'ında Truman'ın tekliflerinin «vaktinden önce» oluşunu söyleyerek «Büyük İttifakın dağılacığından korktuğunu» belirtmektedir.⁵³ Önce Çin'in Dış İşleri Bakanları Kurulunda temsil edilmesiyle ilgili teklif hakkında görüşünü açıklayan Churchill Avrupa'daki düşmanın yenilmesine çok az katkıda bulunmuş olan ve bu dünyanın ta öbür tarafındaki bir devleti Avrupa sorunlarını kararlaştırmağa davet etmeyi yerinde bulmuyordu. Dört mü, yoksa beş mi devletin temsil edileceği konusunu biz-

52. Potsdam Konferansı anıları için bak: Truman, *op. cit.*, C. I, s. 343-414; Winston S. Churchill, *The Second World War: Vol. VI, Triumph and Tragedy*, Boston, Houghton Mifflin, 1953, s. 630-673; Byrnes, *op. cit.*, s. 67-87.

53. Churchill, *op. cit.*, s. 649.

zat bu kurulun incelemesini teklif etmesi üzerine, Stalin «hattâ üç» devletin temsilinin uygunluğunu ileri sürerek Çin ile birlikte Fran- sa'nın da kurul dışı bırakılmasını istemişti.

18 Temmuz tarihli ikinci toplantıda⁵⁴ Dış İşleri Bakanlarının kurulun bileşimiyle ilgili olarak teklifleri konferansa getirildi. Kurul düşmanla teslim andlaşmasını imzalamış ülkelerin temsilcilerinden meydana gelecekti. Bu yol Japonya ile savaş bittiği zaman Çin'in kurula girmesini mümkün kılacaktı. Byrnes Almanya'ya karşı güdülecek siyasetle ilgili olarak Dış İşleri Bakanlarının rapo- runu okurken, «Almanya» kelimesinin sık, sık geçmesi üstüne Churchill hangi Almanya'nın kastedildiğini sordu. Stalin «savaştan sonraki» Almanya'yı, Truman ve Churchill ise 1937 Almanyasını anlıyorlardı. Kısa bir tartışmadan sonra, Stalin 1937 Almanyasını konuşmalara bir «başlama noktası» olarak kabul edeceğini açıkladı. Polonya sorununa geçildiğinde, Stalin Birleşmiş Milletler hükûmetlerinin bundan böyle Londra'daki menfada-Polonya Hükûmetini tanımalarını istedi. Yeni Polonya Hükûmeti konusu Dış İş- leri Bakanlarına havale edildi.

19 Temmuz tarihli üçüncü toplantıda Stalin Alman ticaret filo- su ve donanmasının üçte-birinin Sovyetler Birliği'ne verilmesini istedi. Gene Stalin Franco İspanyası ile ilişkilerin kesilmesini tek- lif etti. Sonunda dış işleri bakanlarından üç hükûmetin de Franco rejimini tasvip etmediklerini belirten bir yol aramaları istendi. Yu- goslavya sorununa dönüldüğünde Stalin müttefik olan Yugoslavya'nın burada temsil edilmemesinden ötürü bu konunun ele alın- mayacağını söyledi. Eden bu konunun Yalta'da pekâlâ ele alındı- ğını, Yugoslavların orada da bulunmadıklarını ileri sürdü. Stalin de Yalta Konferansı sırasında iki Yugoslav hükûmetinin bulundu- ğunu hatırlatınca, Churchill bu defa da hem Tito, hem de Subasic hükûmetlerinin varlığından söz etti; Stalin de bunu ilk defa işit- tiğini, bu bilginin ne dereceye kadar doğru olduğunun araştırılma- sını ve Yugoslav temsilcilerinin ona göre çağrılmalarını istedi.

54. İki toplantı arasındaki bir olayın Truman tarafından nakli ve bu olay- da Truman'ın en yakın danışmalarından Amiral Leahy'nin tepkisi Ame- rikan yetkililerinin Sovyet sistemi hakkındaki bilgi ve yorumlarını gös- termesi bakımından ilginçtir sanırım : «Amiral Leahy ve Dış İşleri Ba- kanı Byrnes benimle beraber diler; ve dönemecin birinde arabamızı bir Rus teğmeni durdurdu. Hemen yetişen diğer Rus subayları bizi der- hal tanıdıklarından, gecikmemiz bir kaç dakikalık bir işten ibaret kal- mıştı. Öteki subaylar teğmeni devirdiği çamdan ötürü haşlayacağına benziyorlardı. Leahy bana dönerek dedi ki : 'Bu teğmeni yarın sabaha kurşuna dizeceklerine dair bahse girerim.'» Truman, *op. cit.*, s. 351.

Romanya'daki İngiliz ve Amerikan petrol malzemesi sorunu da dış işleri bakanlarına bırakıldı.

20 Temmuz tarihli dördüncü toplantıda dış işleri bakanlarının çalışmalarını özetleyen Molotov Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan'da seçimlerle ilgili Yalta kararlarının uygulanışı hakkında bir anlaşmaya varamadıklarını söyledi. Churchill sadece bu ülkelerde seçimlerin nasıl yapıldıklarını bilmek istediklerini belirtti. Truman'ın İtalya sorununda eski fikrinde ısrar etmekte olduğunu söylemesi üzerine, Stalin İtalya'nın büyük günahlar işlediğini, Ruslara karşı tâ Ukranya'da Don'da bile savaştıklarını belirttikten sonra, duygularla hareket etmenin doğru olmadığını, amacın bu ülkeleri Almanya'dan uzaklaştırmak olduğuna göre, asıl önemli olan sorunun İtalya'yı Birleşmiş Milletler safına çekmek olduğunu ileri sürdü.

21 Temmuz tarihli beşinci toplantıda daha çok Polonya üstünde duruldu. Truman Sovyet Hükümetinin Polonyalılara Alman topraklarından bir parça vererek Almanya'da beşinci bir işgâl bölgesi yarattıklarını iddia ediyordu. Bu ise, Truman'a göre, Yalta Andlaşmasına aykırıydı. Stalin, Yalta kararlarına göre, Polonya'nın doğu sınırlarının Curzon Çizgisini izlemesi gerektiğini söyledi. Gene Yalta'da Polonya'nın kuzeyde ve batıda bazı topraklar alacağı belirtilmiş, fakat batı sınırıyla ilgili olarak kesin bir şey söylenmemişti. Churchill bu konuda Stalin'in «hiç birimiz bağlı değiliz» şeklindeki sözlerinin «doğru» olduğunu söylüyor.⁵⁵ Stalin'e göre, Sovyetler'in Polonyalılara, andlaşma dışı olarak, yeni bir işgâl bölgesi verdikleri doğru değildi: Alman ordusu çekilirken sivil halk onu izlemiş ve bu topraklarda sadece Polonyalı yurddaşlar kalmışlardı. Ordu ile birlikte sivil Almanlar çekilmemiş olsalardı bile, burada bölgesel Alman yönetimi kurmak güç olacaktı, çünkü nüfusun çoğunluğunu gene Polonyalılar teşkil ediyorlardı. Sovyetler Birliği Batıdaki Polonya sınırının kuzeyde bulunan küçük ada üstünde kurulu Swinemünde şehrinin hemen batısından geçerek, Stettin'i Polonya'da bırakmak şartıyla, Oder Nehrinin izlemesini ve Batı Neisse ile birleşerek Çekoslovakya'ya inmesini istiyordu. Batılıların bu konudaki hassasiyeti ise, Polonya'ya toprak verilmesinden başka, verimli Alman bölgelerinin Batılılar elinden çıkarak Amerikan, İngiliz ve Fransız işgâl bölgelerindeki kalabalık Alman nüfusunun beslenme sorunu ve savaş tazminatı konusunda yaratılabilecek güçlüklerdi.

55. Churchill, *op. cit.*, s. 655.

22 Temmuz tarihli altıncı toplantıda Truman Polonya temsilcilerinin Potsdam'a çağrılarak dış işleri bakanlarıyla görüşmelerini kabul etti. Molotov vesayet sisteminin kurulmuş olmasından söz ederek İtalyan sömürgelerinin geleceği hakkında bilgi edinmek istedi. Churchill derhal müdahale ederek bu sömürgeleri İngiliz ordusunun tek başına işgâl ettiğini belirtmesi üstüne, Molotov Kızıl Ordu'nun da Berlin'e girmiş olduğunu hatırlattı. İlk işgâl edenin o topraklara sahip çıkacağına dair bir iddianın kabulü çok güç olduğundan, vesayet altına alınacak bölgeler konusunun dış işleri bakanlarına bırakılması kararlaştırıldı. Bu sırada, Türkiye'nin sözü edildi. Churchill *Anılar*'ında bu konuya hiç değinmiyor.⁵⁶ Truman'ın *Anılar*'ı ise, Churchill'in Potsdam'da Montreux Andlaşmasının değişmesi gerektiği yolunda bir konuşma yaptığını gösteriyor.⁵⁷ Sovyet gemilerinin serbest hareketine taraftar olduğunu söylemekle birlikte,⁵⁸ Türkiye'yi çok fazla telâşlandırmamak

56. *Ibid.*, s. 658.661.

57. Truman, *op. cit.* C. I, s. 375.

58. Montreux Sözleşmesi daha Birinci Maddesinin ilk fıkrasında «Boğazlarda denizden geçiş ve seyrüsefain serbestisi prensibini» açıklar. Ticaret gemilerine barışta ve Türkiye tarafsızsa savaş zamanında tam bir serbesti tanınmıştır. Türkiye kendini savaş tehlikesine mâruz sayarsa, Boğazlara gündüz girmeleri ve gösterilen yoldan gitmeleri koşuluyla serbesti vardır. Türkiye savaşıyorsa, Türkiye ile savaşmayan devletin ticaret gemileri, düşmana hiçbir surette yardım etmemek koşuluyla, geçebilir. Savaş gemilerinden «hafif su-üstü gemileri, küçük muharebe gemileri ve yardımcı gemiler», barış zamanında, gerek Karadeniz'e sahildar, gerek olmayan devletlere mensup olsunlar, geçerler. Önceden haber vermenin «normâl müddeti» sekiz gündür; Karadeniz devletleri için bu sürenin on-beş gün olması «arzuya şayandır.» Büyük savaş gemilerinin geçişi ile ilgili olarak Karadeniz'e sahildar olan ve olmayan devletler arasında bir fark gözetilmiştir. Karadeniz'de olmayan devletler için de serbesti vardır. Ancak, transit halindeki savaş gemilerinin azamî tonajı 15,000 tonu, sayısı da dokuzu aşamaz; denizaltıları da hiç geçemez. Gene Karadenizde olmayan devletlerin bu defa Karadeniz'de bulundurabilecekleri savaş gemilerinin tonajı toplam 30,000'i geçemez. Karadeniz'in en kuvvetli filusunun tonajı Mukavelenin imza tarihinde bu denizde en kuvvetli olan filonun tonajını 10,000 ton aşarsa, bu 30,000 tonluk sınır 45,000'e çıkabilir. Karadeniz'de kıyısı olmayan devletlerin savaş gemileri 21 günden fazla kalamaz. Anlaşmada Sovyetler Birliği gibi Karadeniz'e kıyısı olan devletler yararına bazı farklar vardır. Bu devletler, transit olarak, 15,000 tondan yüksek «hattı harb gemileri»ni ancak birer birer ve refakatlerinde en çok iki torpido ile geçirebilirler. Dışarda yaptıkları ya da satın aldıkları denizaltıları, üslerine dönmek üzere, gündüz, su üstünde seyrederek ve tek, tek geçirebileceklerdir. (Sovyetler Birliği bütün denizaltılarını ve kendileri yapmakta olduğundan, 1945'de [ve de şimdi] bu maddenin bir önemi yoktu.) Yabancı bir deniz kuvveti, Türk Hükümetinin çağrısı üzerine, Boğazlarda bir limâna nezâket

gerektiğini belirtiyordu. Churchill Türkiye'nin hem Bulgaristan'daki Sovyet kıt'alarının varlığından, hem de Molotov ile Moskova'daki Türk Büyükelçisi arasındaki konuşmada Türk Boğazlarında üs ve doğu sınırında bazı topraklar istenmiş olmasının Türkiye'yi endişelendirdiğini söylüyordu.⁵⁹ Bu arada söz alan Molotov Türk Hükûmetinin Sovyetler Birliği ile bir ittifak yapma teklifinde bulunduğunu, 1921'de Sovyet Ermenistan'ı ve Sovyet Gürcistan'ından bazı Sovyet topraklarının Türkler tarafından «koparılıp alındığını» ve bir ittifak yapılabilmesi için önce bunun düzeltilmesi gerektiğini söyledi.⁶⁰ Churchill Boğazlar sorununun sadece Sovyetler ve

ziyaretinde bulunabilir. Savaşta Türkiye tarafsız ise, savaşan devletlerin savaş gemileri geçemez. Milletler Cemiyetinin bir zorlama tedbiri ve Türkiye'yi bağlayan bir karşılıklı yardım andlaşması gereğince, saldırya uğramış bir devlete yapılacak yardım bu yasağın dışındadır. Türkiye savaşıyorsa, savaş gemilerinin geçmesi Türkiye'nin kararına bağlıdır. Türkiye kendini bir savaş tehlikesi içinde görüyorsa, durum gene aynıdır, yani Türkiye'nin kararına bağlıdır. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasî Andlaşmaları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1965, s. 233-259.

59. Belirtildiğine göre, 7 Haziran 1945'de Moskova'daki Türk Büyükelçisi Selim Sarper Ankara'ya bir ziyaret için ayrılmadan önce Molotov'a nezaket ziyareti yaptığı sırada, Sovyet Dış İşleri Bakanı Türklerle yapılp 19 Mart 1945'de feshedilen Dostluk ve Tarafsızlık Andlaşmasını tekrar yenileyebilmek için, Kafkas sınırında Kars ve Ardahan gibi 1878'de Rusların alıp 1921'de Türklere verilen toprakların «iadesi» ve Boğazlar rejiminin değişmesi gerektiğini söylemişti. Bu değişiklik «üsler» ve «ortak savunma»yı da içine alıyordu. Joseph M. Jones, **The Fifteen Weeks: February 21 - June 5, 1947**, New York, the Viking Press, 1955, s. 60.
60. Türkiye B.M.M. Hükûmetinin 1917 Devrimini başarmış olan Sovyetler Birliği ile yaptığı 16 Mart 1921 Dostluk Andlaşması Batı ile mücadele içinde olan bu iki komşunun yaklaşmasını tescil etmiştir. Taraflar ulusal birlik ve ulusların kendi geleceklerini serbestçe saptamak hakkını tanıdıklarını, (Sèvres gibi) zorla imzalatılan andlaşmaların tanınmayacağını, Sovyetler Birliği'nin Sèvres'in küçülttüğü Türkiye'yi değil, Misak-ı Millî sınırlarını kabul ettiğini, Kars ve Ardahan'ın Türkiye'ye, Batum'dan faydalanma şartıyla bu limân ve şehrin Gürcistan'a bırakılmasını, Doğu uluslarının ulusal kurtuluş mücadeleleri ve istedikleri hükûmeti seçme haklarının olduğunu, Boğazların Karadeniz'de kıyısı olan devletler konferansında ele alınması fakat böyle bir toplantıda Türk egemenliği ve İstanbul'un güvenliğine karşı karar alınmayacağı, Türkiye ve Rusya'nın şimdiye kadar yaptıkları andlaşmaların, kendi çıkarlarına aykırı olduğundan, hükümsüz sayılacağı, Sovyetler Birliği'nin Türkiye ve Çar Hükûmeti arasında önceleri yapılp Türkiye'ye malî taahhüt yükleyen anlaşmalardan vazgeçtiğini, Sovyetler'in kapitülasyon usûlü bir ülkenin ulusal gelişmesi ve egemenliği ile bağdaşmadığından, bu usulden vazgeçtiğini ve tarafların kendi topraklarında diğer hükûmeti devirmek amacını güden teşekküllerin kurulmasına müsaade etmeyeceklerini belirtmişlerdi. Soysal, **op. cit.**, s. 5.17.

Türkiye arasında çözümlenebileceğini düşünmenin yanlış olacağını belirtti. Molotov da geçmişte bu yolda anlaşmalar yapılmış olduğunu söyleyerek 1805 ve 1833 andlaşmalarını zikretti.⁶¹ Churchill'in bu andlaşmaları tetkik ettireceğini söylemesiyle bu oturum da sona erdi.

23 Temmuz tarihli yedinci toplantıda Stalin ilk sözü olarak Türkler ittifak teklif etmeselerdi, sınır sorununun ortaya çıkmayacağını, ittifakın her iki ülkenin de aralarındaki sınırı savunacakları anlamına geldiğini, halbuki, doğu sınırlarının doğru çizilmiş olmadığını ve sınırlarla ilgili Sovyet görüşü Türklerce kabul edilmediği takdirde, ittifakın da sözkonusu edilemeyeceğini söylemiştir. Montreux Andlaşmasına gelince, Stalin Boğazlar rejimini Sovyetler Birliği'ne karşı «düşmanca» olarak kabul ettiğini açıkladı. Bu andlaşmaya göre, Türkiye'nin yalnız savaşa dahil olduğu zaman değil, savaş tehlikesinin var olduğu sırada da Boğazları kapatmağa hakkı olduğunu söyledi. Bunun sonucu olarak da, Türkiye gibi küçük bir devlet, İngiltere gibi bir devlet tarafından desteklendiği takdirde, başka büyük bir devletin, yani Sovyetler Birliği'nin, boğazını sıkabilecekti. Stalin Cebelitarık Boğazında ya da Süveyş'te aynı rejim olduğu takdirde, İngiltere'nin ne diyeceğini, Panama'da aynı rejim uygulansa Amerika'nın nasıl bir tavır takınacağını sordu. Sovyetler Karadeniz Boğazlarından daha da serbest geçmek istiyorlardı. Türkiye'de bu serbest geçişi garanti edemeyecek kadar zayıf olduğundan, Sovyetler Birliği Boğazlar'ı or-

61. Rusya ile yapılan 23 Aralık 1798 İstanbul Andlaşmasının gizli maddelerinde Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesini öngören hükümler vardı. Bunlara göre, Rusya'nın bir savaşta Osmanlı devletine yapacağı yardıma karşılık Karadeniz'in herhangi bir devletin savaş gemilerine kapalı olması, muhtemel bir savaşta ve böyle bir savaş süresince Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçebilmesi kabul olunuyordu. Bu hükümler 24 Eylül 1805 tarihli anlaşmanın gizli maddeleriyle bir kere daha tekrarlandı. 5 Ocak 1809 Osmanlı-İngiliz Kale-i Sultaniye (Çanakkale) Andlaşmasıyla 1798 ve 1805 andlaşmalarındaki Rus imtiyazları sona erdi. 8 Temmuz 1833 Osmanlı-Rus Hünkâr İskelesi Andlaşmasının gizli maddelerine göre de, Rusya'nın yapması muhtemel yardımına karşılık, Osmanlı devletinin Çanakkale Boğazını, Rusya yararına, bütün yabancı devletlerin savaş gemilerine kapaması kararlaştırılmıştı. Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri**, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953, s. 195-204, 219-232, 233-240, 293-299; Seha L. Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**: C. I, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1960, s. 336-337.

tak olarak savunmak istiyordu.⁶² Truman yalnız Türk Boğazlarında değil, Almanya'da Kiel Kanalı, Ren ve Tuna'da, Süveyş Kanalında ve Panama Kanalında bütün devletler için serbest seyrüsefer uygulanmasıyla ilgili bir çalışmanın hazırlanmakta olduğunu belirtti. Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki toprak sorunlarının sadece iki ülkeyi ilgilendirdiğini, halbuki Boğazlar konusuyla Amerika ve daha birçok ülkenin ilgilendiğini söyledi. Churchill Montreux Andlaşmasının değişmesi noktasında Stalin ile aynı fikirde olduğunu, fakat garantinin birçok devletlerce verilmesi gerektiğini ileri sürdü. Kiel Kanalı'nın da serbest olmasını ve diğer devlet-

62. Sovyetler Birliği bu ortak savunma nedenini Türk Hükûmetine verdiği 7 Ağustos 1945 tarihli notada açıklamıştı. Bu notalar da Potsdam'da alınmış olan bir karardan doğmaktaydı. Amerika, Sovyetler Birliği ve İngiltere şu kararı almışlardı: «Üç Hükûmet de Montreux'de yapılan Boğazlar Sözleşmesinin bugünkü koşullara uymadığı düşüncesiyle değiştirilmesi gerektiğine karar vermişlerdir. Üç Hükûmet de, en uygun yol olarak, bu sorunun üç devletin herbiri ile Türkiye arasında doğrudan doğruya görüşmelere konu olmasını kararlaştırmışlardır.» «Exchange of Notes Between the United States and the Soviet Union on the Question of the Straits,» U.S. Department of State, **Bulletin**, C. XV (1 Eylül 1946), s. 420-422. Potsdam Konferansında varılan bu anlaşma uyarınca Türkiye'ye ilk nota Amerikan Hükûmetinden geldi. Amerika 2 Kasım 1945 tarihli bu notasında Boğazlarla ilgili olarak şu rejimi teklif ediyordu: «Boğazların Karadeniz devletlerinin savaş gemilerine barışta açılması; Karadeniz devletlerinin rızası ya da Birleşmiş Milletler adına hareket edildiği bir durumda barış zamanında belirli bir tonaj dışında, Boğazların Karadeniz'de kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine kapatılması.» U.S. Department of State, **Bulletin**, C. XIII (11 Kasım 1945), s. 766. Bu konunun tartışma yeri burası olmamakla birlikte, Amerikan teklifinde bir mantık çelişmesine işaret edilebilir: İkinci Amerikan teklifinde Boğazların savaş zamanında da Karadeniz'de kıyısı olan devletlerin savaş gemilerine açık olacağı belirtilmektedir. Türkiye, diyelim, Karadeniz devletlerinden biriyle savaş halinde olsa, sözleşme ile o devletin savaş gemilerine Boğazları açık tutması düşünülebilir mi? 21 Kasım 1945 İngiliz notası da aynı mealdeydi. U.S. Department of State, **The Problem of the Turkish Straits**, Publication No. 2752, Near Eastern Series 5, Washington, Government Printing Office, 1947, s. 37. Amerikan ve İngiliz notalarından yedi ay sonra yollanan 7 Ağustos 1946 tarihli Sovyet notası İkinci Cihan Savaşındaki bazı olayların Montreux'de kurulan Boğazlar rejiminin Karadeniz devletlerinin güvenliğini korumağa yetmediğini söylüyor ve savaş sırasında bazı düşman gemilerinin Boğazlardan geçirildiğini belirtiyordu. 9 Temmuz 1941'de **Seefalke** adlı bir Alman kıyı koruma gemisi, Temmuz 1941'de **Tarvisio** adlı bir İtalyan yardımcı gemisi, Haziran 1944'de **Ems** tipi sekiz ve **Kriegstransport** tipi beş Alman savaş ve yardımcı gemisi Boğazlardan geçmişti. Bu olayların sözü edilerek Karadeniz devletlerinin güvenliğinin korunmadığı söyleniyor ve ortak savunma tedbirlerinin sözü ediliyordu.

lerce garanti altına alınmasını istiyordu. Truman da Mentreux Andlaşmasının değişmesi gerektiğini açıkça belirtti. İkinci konu olarak, Stalin Koenigsberg'i ele alınca, Truman Sovyetler Birliği'nin kuzeyde buz tutmayan bir limâna ihtiyaçları olduğunu teslim etti. Üçüncü olarak, Molotov Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlığı konusunu ileri sürünce, Churchill bu sorunun sadece İngiltere ve Fransa'yı ilgilendirdiğini söyledi. Dördüncü olarak da, İran'a değinildi. İngiliz görüşüne göre, İran'daki Müttefik kuvvetlerinin artık çekilmeleri gerekiyordu. Sovyet yorumuna göre, Müttefikler Japonya ile savaş sona erdirilinceye kadar İran'da kalabilirlerdi. Stalin buna rağmen, Sovyet kıt'alarını Tahrandan -sadece Tahran'dan- çekeceğini söyledi.

24 Temmuz tarihli sekizinci toplantıda Amerika Romanya, Bulgaristan ve Macaristan hükümetlerinin «sorumlu ve demokratik» şekilde yeniden kurulmalarını teklif etti. Stalin mevcut hükümetlerin «sorumlu ve demokratik» olmadıklarını ima etmenin küçük düşürücü olduğunu ve bu üç Doğu Avrupa ülkesini bugün yönetenlerin faşist olmadıklarını söyledi. Diğer yandan herhalde çok az demokratik olan Arjantina Hükümetini Amerika bütün ağırlığını koyarak Birleşmiş Milletlere aldırıştı. Doğu Avrupa hükümetleriyle ilgili konunun tekrar dış işleri bakanlarınca konuşulmasına karar verildi. Gündemin ikinci maddesi Türk Boğazlarıydı. Churchill Boğazlardan geçiş serbestisinin Üç Büyüklerce -ve diğer devletlerce de- garanti altına alınması gerektiğini söyledikten sonra, Truman'ın bütün dünya boğazlarının serbest olması yolundaki teklifinin dikkate değer ve önemli» olduğunu belirtti. Bu sırada, Molotov Süveyş Kanalı'nın da Türk Boğazları gibi aynı uluslararası denet altında olup olmadığını sordu. Churchill Süveyş'in sözkonusu edilmediğini söylemesi üzerine, Molotov «öyleyse, ben sözkonusu ediyorum» diyerek, su yollarının uluslararası deneti çok iyi bir kuralsa, Süveyş'e neden uygulanmadığını Churchill'den sordu. Churchill bugünkü rejimle Süveyş'in tam yetmiş yıldır yönetildiğini, şikâyet edenin de bulunmadığını söylemesi üzerine, Molotov «bir de Mısır'a sorsanız» diye cevap verdi. Eden'in müdahale ederek «İngiltere ile andlaşmayı imzalayan Mısır'dır» demesi üzerine, Molotov uluslararası denetin daha iyi olacağını da biraz önce İngilizlerin ileri sürdüğünü hatırlattı. Churchill bu tercihi Sovyet görüşünü tatmin etmek için benimsediğini, bu yolla Sovyetler'in Türk Boğazlarından serbestçe girip çıkabileceklerini ve İngiliz Hükümetinin Türkiye'ye bu yolda «baskı yapmağa hazır»⁶³

63. Truman, *op. cit.*, C. I, s. 386. İtalikler benim.

olduğunu ekledi. Her üç devletin de Boğazlar sorununu mütalaa etmeleri ve kendi görüşünü Türkiye'ye bildirmeleri kararlaştırıldı. Gündemin son maddesi Viyana'nın işgâliydi. Stalin, İngiliz ve Amerikalılar başka bir yol buluncaya kadar, bütün işgâl bölgelerine karne usulünü uygulamakta olduğunu söyledi.⁶⁴ Toplantı bittikten sonra ve herkes salonu terketmeden önce, ikili-üçlü konuşmalar oldu. Churchill'in *Anılar*'ında belirttiğine göre, Truman Stalin'e doğru yürüyerek, iki tercüman aracılığıyla yeni bir bombanın, atom bombasının haberini vermiş. Bundan sonrasını bu konuşmayı çok yakından izlediği anlaşılan Churchill'den dinleyelim:

«Onlardan dört-beş metre uzaklıktaydım ve bu çok önemli konuşmayı yakından izliyordum. Başkanın [Truman] ne söyleyeceğini biliyordum.⁶⁵ Önemli olan söylenenin Stalin üstündeki etkisiydi. Daha dünmüş gibi hatırlıyorum. Çok memnun görünüyordu. Yeni bir bomba ha! Hem de üstün güçlü bir bomba! Japon cephesinde kesin bir ağırlığı olacaktı. Ne talih! O zaman bende uyanan intibalar bundan ibaretti. Sözkonusu bombanın önemini [Stalin'in] kavramadığından emindim... Dünya politikasında meydana gelecek olan değişiklik hakkında en ufak bir fikri olsaydı, bu durum tepkilerinde görülebilirdi.»⁶⁶

25 Temmuz tarihli dokuzuncu toplantıda gene Polonya sorunu sözkonusu olunca, Stalin Polonyalıların Almanlardan öç almakta olduklarını söyleyince, Churchill bu öç politikasının Almanları Amerikan ve İngiliz sektörlerine sürmek şeklinde sonuçlandığını, bunun da Amerikalı ve İngilizler için göç eden Almanları besleme sorununu doğurduğunu söylemesi üzerine, Stalin de Sovyetler'in bu savaşta beş milyon asker kaybettiğini, bir çok ham maddeden yoksun bulunduğunu, Rusya'daki durumu bir anlatacak olsa, Churchill'in «göz yaşlarını tutamayacağını» ileri sürdü. Dokuzuncu toplantının da bitmesiyle görüşmelere ara verildi. İngiltere'de seçimler yenileniyordu. Yeni hükümetin temsilcileri geri dönünceye kadar Postdam görüşmeleri yarıda kalacaktı.

64. Başbakan Beirut'un başkanlığındaki Geçici Polonya Hükümeti temsilcilerinin 24 Temmuz 1945'de yeni Batı Polonya sınırı ile ilgili olarak Churchill ile yaptıkları konuşmalar için bak : Churchill, **op. cit.**, C. VI, s. 661-664.

65. Truman atom bombasından Churchill'e bahsetmişti.

66. Churchill, **op. cit.**, C. VI, s. 669-670; Byrnes, **op. cit.**, s. 263. Truman'ın *Anılar*'ında bu konuşmanın sözü edilmiyor.

26 Temmuz gecesi saat 9.20'de Truman Japonya ile ilgili ve «Potsdam Bildirisi» diye bilinen ultimatomu yayınladı. Amerika, İngiltere ve Çin adına yayınlanan bu bildiri de Japonya'ya savaşı sonuçlandırma fırsatı verildiği açıklanıyor, Japon silâhli kuvvetlerinin bütünüyle imhasından söz ediliyor, savaşın bitmesiyle bazı Japon topraklarının Müttefiklerce işgâl edileceği, Kahire Bildirisi uygulanarak Japon egemenliğinin Honşu, Hokkaido, Kyuşu, Şikoku ve bazı küçük adalarla sınırlanacağı belirtiliyor, savaş suçlularının adalete teslim edileceği açıklandıktan sonra, Japonya kayıtsız, şartsız teslim davet ediliyordu. Bu bildirin Sovyetler Birliği'ne daha önceden sorulmadan yayınlanması Sovyetler'i şüpheye sokan önemli olaylardan biriydi. Hazırlanan ultimatoma, Çiang Kay-şek'ten bir onay telgrafı geldikten hemen sonra, basına verilmiş ve ultimatoma bir kopyası da Sovyet Dış İşleri Bakanına bilgi olarak gönderilmişti. Molotov ultimatoma «iki ya da üç gün geciktirilmesini» istemiş, basına verildiğini öğrenince, rahatsız olmuştu.⁶⁷ Motolov sadece, «bize de sorulsaydı, iyi olurdu» diyebilirdi.

Bir süredenberi Sovyet kuvvetleri Batı cephesinden Uzak Doğu cephesine büyük zorluklarla nakledilmekte oldukları halde, Batılı Müttefikler Japonya ile savaşı Sovyetler Birliği'ni işin içine katmadan bitirme niyetlisi olduklarından, bu bildiriye de Sovyet temsilcilerine bir emrivâki şeklinde açıklamışlardı. Bildiri de atom bombasının sözü edilmiyor, Japonya teslim olmadığı takdirde, konvansiyonel silâhlarla teslim zorlanacağı kanısı uyandırılıyordu. Oysa, Amerikan Hükûmeti, Moskova'daki Büyükelçisi kanalıyla, atom bombası patlatılmadan bir ay önce Japon Hükûmetinin barış istediğini öğrenmişti. 28 Temmuzda onuncu Potsdam görüşmeleri tekrar başladığı zaman,⁶⁸ Stalin Sovyet heyetinin Japonlardan bir teklif aldığını, Anglo-Amerikan ultimatoma hazırlanırken Sovyet Heyeti daha önceden haberdar edilmemişse de, kendinin Japonya'nın bir yaklaşma teklifinden Müttefikleri haberi kılmak istediğini söyledi. Japonya'nın Moskova Büyükelçisi Sato 13 Temmuzda Prens Kanoye'nin Moskova'ya gelmek istediğini belirtmişti. Konoye savaşın sona erdirilmesi için Sovyet Hükûmetinden aracılık yapmasını isteyecekti. Sovyet Hükûmeti de tam ne konuşulacağını bilmeden böyle bir talebe cevap veremeyeceğini

67. Byrnes, **op. cit.**, s. 206-208.

68. Seçim sonuçları belli olduğundan, 28 Temmuz 1945'de İngiliz Heyeti Potsdam'a döndü. Fakat aralarında Churchill ve Eden yoktu. Yeni Başbakan İngiliz İşçi Partisi Genel Başkanı Clement Attlee idi; Dış İşleri Bakanı da Ernest Bevin. İktidar değişikliğine rağmen, İngiltere'nin Potsdam görüşmelerindeki tavrı değişmedi.

söylemiş, o zaman barış teklifinin Japon İmparatorunun da isteği olduğu belirtilmişti.⁶⁹ Stalin de bu olayı Potsdam'a gelir gelmez Truman'a iletmişti. Anglo-Amerikan ultimatoma karşı Japonya'dan resmî bir cevap gelmedi. Sadece, Tokyo Radyosu Japon Hükûmetinin savaşımağa kararlı olduğunu ilân etti.

29 Temmuzda Molotov Stalin'in rahatsız olduğunu söyleyerek⁷⁰ batı Polonya sınırı ile Almanya'dan alınacak tazminatı konuşabileceklerini belirtti. Polonya ile ilgili Amerika teklifinde Doğu ve Batı Neisse Nehirleri arasındaki topraklar Polonya'ya bırakılmamıştı. Molotov kendi hükûmetinin bunu kabul edemeyeceğini söyledi. Tazminat konusunda Amerika saptanmamış bir miktarın belirli bir yüzdesinin Sovyetler'e bırakılacağını söylerken, Molotov kesin bir rakkam üstünde ısrar ederek, tazminatın ya para ya da tonla ölçülmesi gerektiğini belirtiyordu. Molotov, ayrıca Sovyetler'in Japonya'ya karşı savaşa girmek istediklerini de söyledi.

31 Temmuz tarihli on-birinci toplantıda Stalin tazminat konusunda Amerikan teklifi olan yüzdeleri kabul etti. Son toplantı olan 1 Ağustos tarihli on-ikinci görüşmede Nazi savaş suçluları sözkonusu edilirken, Stalin isimlerin açıklanmasını istedi. Sovyet Heyeti kendi listesine Krupp gibi endüstri çarlarının isimlerini de koymuştu. Bir ay içinde ilk listenin açıklanması kararlaştırıldı.

V. POTSDAM BİLDİRİSİ, JAPONYA'NIN TESLİMİ VE S.S.C.B.'NİN DURUMU :

Aynı günün gecesi bir protokol ile bir bildiri hazırlandı.⁷¹ Potsdam Konferansının kapanması dolayısıyla yayınlanan bildiri de Almanya ile barışı hazırlamak için bir Dış İşleri Bakanları Kurulunun kararlaştırıldığı, bu Kurulun normal olarak Londra'da toplanacağı, Potsdam'da temsil edilmemiş olan Fransa ve Çin bu Kurulu davet edilmişlerse de, Üç Büyüklerin karşılıklı danışma haklarını muhafaza ettikleri, Avrupa Danışma Komisyonunun lâğvedildiği, Almanya'nın bağlı kalacağı siyasal ve ekonomik ilkeler

69. Truman, *op. cit.*, C. I, s. 396; *Forrestal Diaries*, 13 Temmuz tarihli günçe.

70. Truman 30 Temmuz 1945'de annesine ve karısına yazdığı mektupta Stalin'in ashında hasta olmayıp İngiliz seçimlerinin sonucuna canının sıkıldığını yazıyor. Truman, *op. cit.*, C. I, s. 402.

71. Potsdam kararlarının metni : *Keesing's Contemporary Archives : 1943-1946*, s. 7362-7365; *Aynı Tarihi : 1945*, No. 141, s. 108.115. Ayrıca bak : Edward H. Litchfield, der., *Governing Postwar Germany*, Ithaca, New York, Cornell University Press, 1953, s. 45.

ile Polonya Hükûmeti ve Batı Polonya sınırlarıyla ilgili kararlar belirtilmiştir. Almanya konusunda alınan kararlar şöyleydi : Alman militarizmi ve faşizm kökünden sökülecek, Müttefikler Almanya'nın artık hiçbir zaman komşularını ya da dünya barışını tehdit etmemesini temin için gerekli tedbirleri, şimdi ve ilerde, birbirleriyle anlaşarak alacaklardır. Müttefiklerin amaçları Alman ulusunu yoketmek ya da esaret altına almak değil, hayatlarını demokratik ve barışsever temeller üstüne tekrardan kurma fırsatını vermektir. Almanya'da yetki, gerek ayrı ,arayı kendi işgâl bölgelerinde, gerekse Denetleme Kurulu üyesi sıfatıyla, hep birlikte Amerikan, İngiliz, Sovyet ve Fransız kuvvetleri başkomutanları tarafından kullanılacaktır. İşgâlin amacı Almanya'nın tam olarak silâhsızlandırılması, askerî üretimde kullanılabilir bütün Alman endüstrisinin yok edilmesi ya da denet altına konması, bu sonuçlara varmak için Alman askerî kuvvetleri ,askerî ya da yarı askerî bütün örgütler, Almanya'da askerî geleneğin devamına yarayan klüp ve derneklerin ilelebet ortadan kaldırılması, bütün askerî malzemenin teslimi ya da yok edilmesi, uçak ve silâh üretiminin engellenmesi, Nazi Partisi ile bütün Nazi örgütlerinin kapatılması, Hitler rejiminin temelinde yatan bütün Nazi kanunlarının yürürlükten kaldırılması, savaş suçluları ve işgâl için tehlikeli memur ve kişilerin tutuklanmaları, Nazi Partisinde sadece bir üyelikten fazla bir yer tutmuş olan kişilerin görevlerinden alınarak yerlerine demokratik kurumların gelişmesine yarayacak kişilerin konması, Alman eğitiminin Nazizm ve militarizm doktrinlerini ortadan kaldırarak demokratik fikirlerin gelişmesini mümkün kılacak bir şekilde denetlenmesi, adliye sisteminin demokratik ilkelere uygun olarak yeniden düzenlenmesi, siyasî partilere müsaade edilmesi, basın, söz ve inanç özgürlüklerinin engellenmemesi, Alman savaş kudretinin yok edilmesi için her türlü silâh ve savaş aracı yapımının yasaklanması, *Alman ekonomisinde her türlü kartel, tröst ya da tekel teşkil eden diğer örgütlerin ortadan kaldırılması*, bu amaçla ekonominin merkezkaç bir duruma sokulması, işgâl döneminde Almanya'nın tek bir ekonomik birim olarak muamele görmesi, Alman endüstrisinin savaş malzemesinin yeniden kurulmasına engel olacak şekilde denetlenmesi ve dıştaki Alman alacaklarının denetlenmesidir.

Tazminat konusunda : Sovyetler Birliği tarafından istenilen tazminat Sovyet işgâli altında bulunan Alman bölgesinden yapılacak nakiller ve dıştaki Alman alacaklarıyla ödenecekti. Sovyetler Birliği Polonya'nın istediği tazminatı kendisine düşen paydan ödemesi taahhüt ediyordu. Amerika'nın, İngiltere'nin ve tazminata

haklı olan diğer ülkelerin istedikleri tazminat batı bölgelerinden ve dıştaki Alman alacaklarından ödenecekti. Bundan başka, Sovyetler Birliği Almanya'nın batı bölgelerinden aşağıdaki maddeleri de alacaktı : Almanya'nın barış ekonomisi için gerekli olmayan demir, kimya maddeleri ve makina üretim endüstrileri malzemesinin % 15'i ve Alman barış ekonomisine gerekli olmayan Alman endüstri gereçlerinin % 10'u. Alacağı % 15'e karşılık, Sovyetler Birliği aynı değerde yiyecek maddesi, kömür, potasyum, çinko, kereste, kiremit ve petrol verecekti. Üç hükümet cinayetleri belirli coğrafî bölgelere bağlı kalmayan belli başlı savaş suçlularını adalet huzuruna çıkarma amaçlarını bir kere daha açıkladılar.

Polonya sorununa gelince : Geçici Polonya Hükümeti Polonya devletinin hükümeti olarak tanınıyordu. Londra'daki eski Polonya Hükümeti Polonya'yı artık temsil etmeyecekti. Batı'daki Polonya sınırı ise, Baltık'daki Swinemünde'nin hemen batısından başlayarak Oder Nehri boyunca Neisse Nehrinin batısından geçip Çekoslovakya sınırına kadar giden çizginin doğusundaki topraklar Polonya devlet yönetimi altına konulacak ve bu toprak Almanya'daki Sovyet işgal bölgesi içinde sayılmayacaktı.

Potsdam kararlarının ilânından birkaç gün sonra, 6 Ağustos'ta Amerika Japonya'ya atom bombasını kullandı. İki gün sonra da Sovyetler Birliği Japonya'ya karşı savaş ilân etti. Amerika geleneksel silâhlardan çok daha güçlü olan atom bombasını askerî amaçlar uğruna ilk defa kullanıyordu. Bu ana kadar, Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa üstünde titiz davranması yeni bir Alman saldırısını engelleme çabasıydı. Artık aynı bölge atom silâhlı Batı'ya karşı bir tampon bölge olarak da önem kazanıyordu. Çünkü Sovyetler Birliği'nin bu sırada atom silâhi yoktu. 6 Ağustos'ta Hiroşima, 9 Ağustos'ta Nagasaki bombalanmıştı. Amerika Sovyetler Birliği'nin Uzak Doğu savaşına girmesini istememişti. Daha 29 Temmuz'ta Byrnes Molotov'a Sovyetler'in Japonya ile bir saldırı-mazlık paktı olduğunu, Amerika, yeterli neden olmadan, başka bir hükümetten anlaşmasına aykırı olarak hareket etmesini istemeyeceğini söylemişti. Amerikan Hükümeti bir devletler hukuku kuralında pek hassas davranırken, aynı günlerde, Japon Hükümetinin barış istemesini de bir kenara bırakarak, 400,000 sivil atomla bombalamakta bir beis görmemişti. Halbuki, Japonya'nın kısa sürede nasıl olsa yenileceği biliniyordu. Harry Hopkins 28 Mayıs 1945'de Truman'a gönderdiği bir mesajda «Sovyet Ordusu 8 Ağustos'ta hareket girişecek ... Japonya mahvoldu ve Japonlar bu duru-

mu biliyorlar»⁷² diyordu. Byrnes anılarında Sovyetler'in Uzak Doğu'da savaşa girmelerini istemediğini açıkça söylüyordu.⁷³ Forrestal'in 28 Temmuzda defterine not ettiklerine de bakmak gerekmektedir. Orada Byrnes'in «Sovyetler savaşa katılmadan, hele Dairen ve Port Arthur limânlarına el atmadan, Japonya işini sonuçlandırmakta pek titiz davrandığı» belirtilmektedir.⁷⁴ Dairen ve Port Arthur'a ilişkin olarak hatırlamak gerekecek ki, bu iki yer de Yalta Andlaşmasıyla Sovyetler'e bırakılmıştı. Byrnes Sovyetler'i Japonya savaşı dışında kılmakla Yalta Andlaşmasının uygulanmasını engellemek istiyordu. Atom bombasının Sovyetler'in savaşa girmesini beklemeden hemen kullanılmasını başka türlü yorumlama imkânı yoktur. Amerika ikinci atom bombasını Sovyet kıt'aları Mançurya'ya girdiği gün, yani 9 Ağustosta kullandı. Ne birinci ultimatomda böyle bir bombanın sözü edilmiş, ne ikinci bir ultimatom yollanmış, ne de ikisi arasında mâkûl uzunlukta bir zaman bırakılmıştı. İkinci atom bombasının Nagasaki'ye atıldığı gün (ve Amerika bütün Pasifik'i kendi etki alanına almağa hazırlandığı sıralarda) Başkan Truman Doğu Avrupa ülkelerinin «tek bir devletin etki alanında olamayacağını» söylüyordu.⁷⁵ Atom bombasının yarattığı heyecan sırasında, 18 Ağustosta, Byrnes Bulgaristan'daki seçimlerin demokratik yöntemlerle yapılmamakta olduğunu açıkladı. Seçimlerin bu yüzden ertelenmesi üzerine, Prof. Schuman Byrnes'in sözlerini «Sovyet-Amerikan ilişkilerinin trajik bir çıkmaza girmesinin» başlangıcı olarak kaydetmektedir.⁷⁶ Eski Başkan Roosevelt'in yakınlarından olan Summer Welles de Müttelik koalisyonuna hâkim olan ruhtaki değişikliklerin kaynağını şöy anlatıyor : «[Roosevelt'in ölümüyle] Amerikan siyasetinin yönetimi başka eller geçti. Bunun Sovyet-Amerikan ilişkilerine getirdiği korkunç değişiklik Potsdam toplantısında bulunan bütün tarafsız gözlemcilerin görebileceği bir şeydi.»⁷⁷

Amerikan-Sovyet koalisyonunun bu sıralarda kopmuş olması üstünde durmak gerekir. Bu kopmaya Batı'nın gösterdiği neden genellikle Yalta Andlaşmasının uygulanmasıysa da, bu dönemin

72. Sherwood, *op. cit.*, C. II, s. 553-554.

73. Byrnes, *op. cit.*, s. 207-208.

74. Horowitz, *op. cit.*, s. 55.

75. *Ibid.*, s. 57.

76. Frederick L. Schuman, «The Devil and Jimmy Byrnes,» **Soviet Russia Today**, 1948, s. 7.

77. Summer Welles, **Where Are We Heading?** New York, Harper, 1946, s. 375-379.

Batı açısından Sovyetler'in iyi niyet gösterilerinin doruğuna erdikleri bir dönem olduğu kabul edilebilir. Yalta'da Amerikalıların çok önem verir gördükleri bir soruna ilişkin olarak, Sovyet kıt'aları Almanya'dan Mançurya'ya ikinci bir cephe açmak için nakledilmeğe başlanmış, Polonya'da Mikolajczyk ve diğer bazı Polonyalıların da ithali ile genişletilen hükûmeti Batı da tanımıştı. Amerika'nın koalisyonu bu dönemde koparması için özel bir neden gözükmüyordu. Bazı Batılı yazarlar Amerika'nın artık Sovyet dostluğu ve desteğine ihtiyaçları kalmadığını bu davranışın izahı olarak ileri sürmektedirler.⁷⁸ O zaman, Japonya ile savaş üzerindeki olumsuz etkisini düşünerek Marshall ve Stimson'un itidal tavsiye ettiği 23 Nisan Truman-Molotov buluşması ile Sovyetler'e danışmadan Japonya'ya ultimatö verilme tarihi olan 26 Temmuz arasında, Amerika'daki bu değişikliğe sebep olan olay herhalde Potsdam Konferansının açılmasından önce başarıyla sonuçlanan birinci Alamogordo atom bombası deneyiydi. Bu atom deneyinin Batı'nın davranışına getirdiği yeniliği Churchill şu sözlerle anlatıyor : «İnsan ilişkilerinde yeni bir unsurun karşısındaydık. Önünde durulmaz bir güce sahiptik ... İleriye bütün bakışımız değişmişti.»⁷⁹

Japonya'nın 2 Eylül 1945 sabahı Tokyo koyunda Amerika'nın *Missouri* zırhlısında teslim belgelerini imzalamasıyla İkinci Cihan Savaşı da sona ermiş oluyordu. Batılılar İkinci Cihan Savaşından sonra iki büyük devden, Amerika ve Sovyetler Birliği'nden söz etmişler ve bunlardan ikincisinin, yani Sovyetler'in Amerika'yı ve dolayısıyla Batı'yı tehdit ettiğini söylemişlerdir. Fakat o zaman hükümetlerin halklara söylemedikleri ve halkların da kendiliklerinden anlamadıkları şeydu : Bu iki «dev» den Amerika İkinci Cihan Savaşından güçlü, enerjik, zengin, çok az kayıpla ve derisi bile pek çizilmeden çıkmıştı. Kendi anayurdunda bir yıkıntı görmemişti. En önemlisi, atom tekeline sahip tek devletti. Savaştan rahipsiz bir

78. Alperovitz, **op. cit.**, s. 29-30; Horowitz, **op. cit.**, s. 57.

79. Horowitz, **op. cit.**, s. 57-58'den **New York Times**, 17 Ağustos 1945. Japonya'ya atom bombasının kullanılmasında askerî bir kararın ön plânda rol oynamadığı anlaşılmaktadır. Bu konuda sorumlu askerî kişilerin pek fikri alınmamış. Örneğin, Pasifik'teki Müttefik Kuvvetleri Başkomutanı General Mac Arthur'e bomba kullanılmadan beş gün önce haber verildi; fikri alınmadı bile. Amerikan Genel Kurmay Başkanı Amiral Leahy Japonya'nın deniz ablukası ve geleneksel bombardımanla «tamamen yenilmiş» sayılabileceği kanısındaydı. Leahy, **op. cit.**, s. 449, 513-514. Amerikan Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral King, Japonya'nın, bir deniz ablukası sonucu ve kara savaşına mahâl kalmadan teslim olacağını söylüyordu. E. J. King ve W. M. Whitehill, **Fleet Admiral King : A Naval Record**, London, 1953, s. 189.

sermayeci ülke olarak çıktı. Diğeri, yani Sovyetler Birliği ise, savaşta aşağı, yukarı 20 milyon ölü vermişti. Savaştan sonra ilk nüfus sayımı yapıldığı zaman, 18 yaşın üstünde erkek sayısı sadece 31 milyon çıkmıştı. Bu 31 milyonun bir kısmı da yaralı ya da sakattı. Nazi Almanyası ve peykleri 88 milyon Sovyet yurttaşının oturduğu toprakları istilâ etmiş, 15 büyük şehir, 1710 küçük şehir, 17,000 köy, 6 milyon bina, 31,850 endüstri tesisi, 65.000 km. demiryolu, 56.000 mil karayolu, 90,000 köprü, 10,000 elektrik istasyonu, 1135 kömür madeni, 3.000 petrol kuyusu, 98,000 kollektif çiftlik, 2890 makina-traktör istasyonu, 40,000 hastahane, 84,000 okul, 43,000 kütüphane, 110 milyon kitap, 44,000 tiyatro, 427 müze ve 2800 kilise tahrib edilmiş, 61 milyon büyük-baş ve 110 milyon kümes hayvanı öldürülmüştü.⁸⁰ Savaştan sonra Sovyetler Birliği'nin durumunu 1945'de orada bulunmuş olan Edwart Crankshaw anlatıyor :

«Savaştan sonraki günlerde Moskova'dan Brest Litovsk'daki yeni sınıra henüz açılmış olan trenyolu ile ağır, ağır gitmek bir kâbusu andırıyordu. Yüzlerce, binlerce mil etrafta ayakta duran ya da yaşayan bir varlık yoktu. Bütün kasabalar, şehirler yerle bir olmuştu. Ambar, silo diye bir şey kalmamıştı. Makina namına bir şey görünmüyordu. Ne elektrik santrali vardı, ne su deposu. Uçsuz, bucaksız topraklarda ayakta kalmış bir telgraf direğine bile rastlanmıyordu...»⁸¹

İşte, Avrupa ve Amerika'yı tehdit eden devlet buydu! Birkaç nesli savaş meydanlarında yok olmuş, erkek nüfusu az, mevcudu yaşlı, sanayii tahrib edilmiş bu ulus Avrupa'yı ve dünyayı işgâle girişecekti...

VI. BARIŞ TOPLANTILARI :

Potsdam Konferansı biter bitmez o konferansta alınan kararlarla ilgili bütün yorumlar ve anlaşmazlıklar birbirini kovaladı. Potsdam Protokolü gereğince, Dış İşleri Bakanları Kurulunun ilk toplantısı İtalyan ve Peyk barış andlaşmalarını ele almak üzere Londra'da olacaktı (11 Eylül-2 Ekim 1945). İtalyan ve Peyk barış andlaşmalarının hazırlanması tam on-altı ay aldı. Londra toplantısını Moskova (16-26 Aralık 1945) ve Paris (25 Nisan - 16 Mayıs

80. Fleming, *op. cit.*, C. I, s. 252.

81. Edward Crankshaw, *Observer*, 3 Nisan 1966.

ve 15 Haziran-12 Temmuz 1946) toplantıları izledi. Yirmi-bir devletin katıldığı Paris Barış Konferansı (29 Temmuz-15 Ekim 1946) andlaşma tasarılarının her noktasını inceledikten sonra New York'ta toplanan (4 Kasım-12 Aralık 1946) Dış İşleri Bakanları Paris Barış Konferansının tavsiyelerini de göz önünde tutarak andlaşmalara son şekillerini verdiler.

Sumner Welles'in yorumuna göre, daha ilk Londra toplantısında Amerikan Dış İşleri Bakanı «oyalayıcı bir tavır» takınmıştı. Byrnes'in sert tutumunu Senatör Vandenberg'in teklifiyle davet edilen ve heyet üyelerinden olan John Dulles da destekliyordu.⁸² Sonuç, gene Welles'in deyimiyle, «modern zamanların en başarısız uluslararası toplantılarından biri oldu.»⁸³ Londra toplantısı daha yapılmadan önce, General de Gaulle bir Batı bloku teklif etmiş, kuşku uyandıran bu teklif Sovyet basını ve radyolarının büyük tepkisine yol açmıştı. Daha ilk toplantıda çatışmalar o derece şiddetlenmeğe başlamıştı ki, bir aralık İngiliz İşçi Partisinden Dış İşleri Bakanı Bevin'in Molotov'u Hitler'e benzetmesi üzerine, Sovyet Dış İşleri Bakanı kapağa fırlamış, ancak sarfedilen sözün hemen geri alınmasıyla dönüp yerine oturmuştu.⁸⁴ Oysa, Molotov'un tavrı toplantının başında hiç de böyle değildi. Görüşmenin başlangıcında beş dış işleri bakanının da bütün toplantılara katılmasını hiç itirazsız kabul etmişti. Halbuki, Potsdam Andlaşması başka bir yoruma da imkân veriyor, Fransız ve Çin Dış İşleri Bakanlarına sadece bazı konularda oy hakkı taniyordu. Fakat bu iki devlet temsilcisi de Amerikan ve İngilizlerle birlikte hareket edince, Molotov 22 Eylülde Fransız ve Çin Dış İşleri Bakanlarının sadece mütarekeyi sona erdirecek olan andlaşmalar konuşulurken, toplantılara katılmalarını teklif etti. Birkaç gün sonra toplantı hiçbir bildiri yayınlanmadan sona ermişti. Bu sonucun ve bölünmenin kamu oyunda yarattığı sürpriz çok büyük olmuştu. Londra toplantısının başarısızlığından sonra Truman artık Üç Büyükler toplantılarının olmayacağını ilân etti.

Yalnız Londra'da değil, daha sonra da barış andlaşmalarıyla ilgili tartışmalar Sovyet ve Batı çıkarlarının ne kadar çatıştığını gösteriyordu. İtalyan Barış Andlaşması⁸⁵ ilk olarak ele alındığından

82. Byrnes, *op. cit.*, s. 234.

83. Welles, *op. cit.*, s. 67, 380.

84. Byrnes, *op. cit.*, s. 105-106.

85. Andlaşma toprak sorunları, siyasal, askerî ve ekonomik sorunlar, tazminat ve anlaşmazlıkların çözümünü konularını kapsıyor ve andlaşmaya konulan ekler de Trieste ile İtalya'nın Afrika sömürgelerini ilgilendiri-

diğerlerine örnek olacaktı. Başlangıçta askeri sorunlarla ilgili olarak yalnız İtalyan Donanması konusunda bir anlaşmazlık vardı.⁸⁶ Sovyetler Birliği Tahran Konferansındaki konuşmaları esas alarak İtalyan Donanmasının Büyük Devletler arasında bölünecek parçadan üçte-birini istiyordu. Sovyetler Birliği'nin bu tezden vazgeçmeleri ile İtalya'ya bırakılacak olan deniz kuvvetinin dışındaki gemiler, andlaşmanın 57'inci maddesine göre, Dört Büyükler arasında bölündü.

Tazminat konusu da taraflar arasında uzun tartışmalara yol açtı. Andlaşmanın 74'üncü maddesine göre, İtalya Sovyetler Birliği'ne yedi yıl içinde 100 milyon dolar değerinde mal vererek tazminat ödeyecekti. Sovyetler, Rusya'nın savaşta çok yıprandığını ve onlar için İtalya'nın ödeme yeteneğinin ancak ikinci plânda geldiğini söylüyordu. Batılı Müttefikler Sovyetler'e tazminat yerine *Saturnia* ve *Vulcania* adlı lüks iki İtalyan gemisi ile fazla olduğu söylenen bazı fabrika malzemesi ve İtalyanların Romanya, Bulgaristan ve Macaristan'daki servetlerini vermeği teklif ediyorlardı. Sovyetler bu üç Doğu Avrupa ülkesindeki İtalyan servetleri ile fabrika malzemesini kabul ediyor, fakat lüks gemileri reddederek İtalyan ürünlerinde ısrar ediyorlardı. Bu teklif kabul edildi.

İtalyan Andlaşmasınının 82'inci maddesi İtalya'nın Birleşmiş Milletler'le ticaret münasebetlerini düzenliyordu. Maddenin önemli kısmı andlaşmadan sonra ilk on-sekiz ay için İtalya'nın Birleşmiş Milletler'le «en ziyade müsaadeye mazhar millet» ilişkisi kuracağına dair bölümdü. Aynı madde Doğu Avrupa ülkeleri ile yapılacak andlaşmalara da konabileceğinden Sovyetler Birliği bu madde üzerinde hassasiyetle durarak bu maddelerin Doğu Avrupa hükümetlerinin millileştirmelere gitmelerini engelleyebileceğinden korkuyordu. Bu tartışmalarda Sovyetler Birliği ile Batılı Müttefiklerin küçük devletlerle hangi ekonomik esaslara göre bağlar kurmak istedikleri ortaya çıkmış oluyordu.

yordu. İtalyan toprakları, komşuları Fransa ve Yugoslavya'daki gibi kalıyordu. Ek olarak, Trieste bölgesi kuruluyor, İtalyanların Arnavutluk ve Habeşistan'ı işgalleri hükümsüz sayılıyor, On-İki Ada Yunanistan'a veriliyor, Adriyatik Denizindeki bazı İtalyan adaları Yugoslavya ile Arnavutluk arasında bölünüyor ve Afrika'daki sömürgeleri İtalya'nın elinden alınıyordu. René Albrecht Carrié, «The Italian Treaty,» **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, C. CCLVII (Mayıs 1948), s. 76-88.

86. Campbell, **op. cit.**, s. 131-132.

İki taraf arasındaki anlaşmazlıkların çözüm yolları üstünde de tartışmalar oldu. Başındanberi, Sovyetler anlaşmazlıkların çözümü için ikili görüşmelere taraftar görünüyordular. Amerika ise, karma mahkemeleri tavsiye ediyordu. Buna karşılık, Sovyetler müşâvirlik yetkileri olan itilâf kurulları teklif ettiler. Paris Konferansında Amerikan teklifi kabul olundu.⁸⁷

Trieste sorununda Sovyetler Yugoslav tezini savundular. Yugoslav-İtalyan sınırı 1920 Rapallo Andlaşması ile tesbit edilmişti. Bu andlaşmaya göre, Venezia-Giulia, Trieste de dahil olmak üzere, İtalyanlara kalıyordu. Yugoslavlar Alman ordularını püskürtürlerken 1 Mayıs 1945'de bu topraklara girmişlerdi. Bir ay sonra da Morgan Hattı adıyla geçici olarak yeni bir sınır çizilmişti. Dış İşleri Bakanları Kurulunun Londra toplantısı sınırın etnik koşulları göz önünde tutarak çizilmesini ve Trieste'nin uluslararası denet altında serbest şehir olmasını kabul etmişti. Fakat bu bölgede Slavlarla İtalyanlar o kadar karıştılar ki, etnik esasa dayanarak sınır çizmek olanaksızdı. Bu koşullar altında, dört Büyük Devletin dört sınır teklifi çıktı. Paris Toplantısında Fransız teklifi kabul olundu. İtalya Fransız tasarısının doğusundaki toprakları Yugoslavya'ya bırakacak ve bu hattın batısında kalan Trieste uluslararası denet altında olacaktı. Dört Büyükler bu anlaşmayı Paris Barış Konferansına tavsiye etmeğe karar verdiler. Trieste'nin yönetimi de bir vali, kabineye benzeyen bir Hükümet Kurulu, bir Meclis ve bağımsız adalet mekanizmasının elinde olacaktı.

İtalyan sömürgeleri sorunu Dış İşleri Bakanları Kurulunun ilk toplantısında ele alındı. Molotov bu toplantıda Sovyetler'in «Akdeniz ve Afrika'nın gelecekteki gelişmesi ile çok yakından ilgili olduğunu» ve ulaştırmanın gelişmesi ile Tripolitanya'nın vesâyetini üstüne alabilecek durumda olduğunu söylemişti.⁸⁸ Bakanların Moskova toplantısında ise, Molotov İtalyan sömürgelerinin herbirinin vesâyetini İtalya ile birlikte başka bir devletin yüklenmesini ve vesâyet rejimini Tripolitanya'da İtalyanlarla birlikte ortak yürüt-

87. Martin Domke, «Settlement of Disputes : Provisions in Axis Satellite Peace Treaties,» **American Journal of International Law**, (bundan sonra **AJIL** diye anılacak) C. XLI, No. 2 (Nisan 1947), s. 911-920.

88. Londra'da toplanan Dış İşleri Bakanları Kurulunda Molotov barış andlaşmalarının sonuçlandırılmasını Tripolitania'da Sovyet vesayeti gibi bazı Sovyet isteklerine bağlayarak, bu isteklerin kabulünde pazarlık gücünü arttıрмаğa çalıştı. Byrnes, **op. cit.**, s. 96.

meği teklif etmişti.⁸⁹ Eski İtalyan sömürgeleri sorunu Birleşmiş Milletler'e havale edildi.⁹⁰

Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Finlandiya Barış Andlaşmalarına gelince : Amerika'nın atom tekelinin olduğu anlaşılmasıyla Doğu Avrupa'da Sovyetler Birliği'ne düşman olmayan hükümetleri iş başına getirmek Sovyet güvenliği için daha önemli olmağa başladı. Doğu Avrupa'nın bir anlaşmazlık konusu olması kaçınılmazdı. Sovyetler Birliği'nin Japonya konusunda daha fazla söz sahibi olma, Akdeniz'de bir üs ve daha fazla İtalyan tazminatı istemesi yanında, asıl üstünde durduğu nokta Doğu Avrupa'da kurulacak olan rejimlerdi. Sovyet Dış İşleri Bakanına göre, Bulgaristan ve Romanya'da kurulan hükümetleri Batılıların tanımama yanlısı olmasının nedeni Sovyetler'e düşman yöneticilerin bu ülkelerde iş başına gelmelerini sağlamaktı. Bu kuşkların Sovyetler'i mukabil hareketlere sürüklemiş olması düşünülebilir.⁹¹

Söz konusu dört devletle ilgili görüşmeler aynı zamanda başladı ve aynı zamanda yürütüldü. Andlaşma maddeleri de birbirine benzediğinden bir arada ele alınabilir.

Bu dört devletin sınırlarında bazı değişiklikler olduysa da, bu toprak alış-verişlerinin hepsi konumuzla ilgili değildir.⁹² Yalnız,

-
89. Fakat İtalyan Andlaşması hazırlandıktan sonra Amerika da Libya ile ilgilenmeğe başladı. Amerika İngiltere ile anlaşarak Ocak 1948'de savaş sırasında bir Amerikan üssü olan Mellah hava alanını açtı. Bu alan Orta Doğu'daki Amerikan heyetlerine malzeme götürecek uçakların üssü olarak kullanılacaktı. Sovyetler Amerika'nın bu hareketini İtalyan Andlaşmasına aykırılıkla itham ettiler.
90. 1949'da Genel Kurulun dördüncü toplantısında Sovyetler Birliği Libya'ya hemen, Eritrea ve İtalyan Somalisine de beş yıl sonra bağımsızlık verilmesini teklif etti. Libya'ya en geç 1 Ocak 1952'ye kadar bağımsızlık verilmesine, İtalyan Somalisi'nin on yıl için Birleşmiş Milletler denetiyile İtalyan vesayeti altında konmasına karar verildi. **Yearbook of the United Nations : 1948-1949**, s. 256-279.
91. Amerikalılar da Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'da özel güvenlik çıkarları olduğunu zaman zaman kabul eder görünüyorlardı. Örneğin, Byrnes 1945'de Amerika'nın «Sovyetler Birliği'nin Orta ve Doğu Avrupa'daki komşularıyla yakın ve dostane münasebetler kurmasını ... sempatiyle karşıladığını,» Sovyetler'in «bu ülkelerde güvenlik bakımından özel çıkarları olduğunu» bildiğini ve bunları tanıdığını söylemişti. **Redvers Opie et al., The Search for Peace Settlements**, Washington, D. C., the Brookings Institution, 1951, s. 145.
92. Bulgaristan, Finlandiya, Macaristan ve Romanya Barış Andlaşmaları : **AJIL : Supplement of Documents**, C. XLII (1948), s. 179.277.

Romanya Besarabya ve Kuzey Bukovina'yı, Çekoslovakya Karpatlar Ukranyasını ve Finlandiya da Petsamo ili, daha güneyde ufak bir bölge ve Karelia ilini Sovyetler Birliği'ne bırakıyorlardı. Sovyetler Finlandiya'daki Hango Yarımadasından vazgeçiyor, Porkkala-Udd deniz üssünü yılda 5 milyon Fin frangına elli yıllığına kirahiyordu. Güney Dobruca da Romanya'dan alınıp Bulgaristan'a verildi. Andlaşmaların insan hakları ile ilgili maddesi üzerinde Sovyetler Birliği ile Batılı Müttefikler arasında görüş farkları ortaya çıktı. Amerika ve İngiltere Romanya, Bulgaristan ve Macaristan hükümetlerinin kendi halklarına ana hürriyetleri tanımadıklarını iddia ediyorlardı. Kişi özgürlüklerini başka türlü tanımlayan ilgili hükümetler bunun bir iç sorun olduğunu iddia ediyorlardı.⁹³ Aralık 1945 Moskova toplantısında, daha başka sorunlar yanında, Romanya Kabinesine Ulusal Köylü Partisi ve Liberal partilerden birer temsilci sokulması ve Bulgar Kabinesine dışardan daha üye alınması hususlarında anlaşmaya varıldı. Sovyetler Birliği Romen ve Bulgar Kabineleriyle ilgili olarak Batılıların yaptıkları değişiklik teklifini kabul etmişti. Bu Moskova toplantısında gündemde olup da anlaşmaya varılamayan tek önemli konu İran ile ilgili sorunları çözmekle görevlendirilecek bir komisyonun kurulamamış olmasıydı. Amerikan Dış İşleri Bakanı Byrnes toplantı sonunda memleketine döndüğü zaman bir kısım basının yapılan bütün anlaşmaları «tâviz» olarak nitelendirdiğini gördü. Anılarında belirttiğine göre, «eleştirilerin çoğu, maalesef, Rusya ile herhangi bir konuda yapılan herhangi bir anlaşmayı tâviz kabul edecek kadar görüşlerinde akıl-dışı bir şekilde Sovyet aleyhdarı olan kimselerden geliyordu.»⁹⁴ Cordell Hull, Byrnes'i Moskova'daki başarısın-

93. İki taraflı konuşmalar bu sorunu çözemeyince, Amerika itilaf kurullarına başvurmayı teklif etti. Sovyetler böyle bir kurula götürülecek bir anlaşmazlığın varlığını kabul etmeyince, Amerika bu sorunu Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna getirdi. U.S. Department of State, **Bulletin**, C. XXI, No .534 (26 Eylül 1949), s. 456. Ocak 1949'da Genel Kurul anlaşmazlığı Uluslararası Adalet Divanına sevketti. Manley O. Hudson, «Interpretation of the Bulgarian, Hungarian and Rumanian Peace Treaties,» **AJIL**, C. XLIV, No. 1 (Ocak 1950), s. 24-29. Divan Amerika ve İngiltere ile diğer Üç Doğu Avrupa ülkesi arasında anlaşmazlık olduğuna karar verdi. Balkan devletleri araştırma kurullarına üye atamadıklarından, bu konuda başka bir gelişme olmadı. Kenneth S. Carlston, «Interpretation of Peace Treaties with Bulgaria, Hungary and Rumania: Advisory Opinions of the International Court of Justice,» **AJIL**, C. XLIV, No. 4 (Ekim 1950), s. 728-737.

94. Byrnes, **op. cit.**, s. 122.

dan ötürü tebrik ederken, Başkan Truman dış işleri bakanını görevinden almayı tasarlıyordu.⁹⁵

Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Finlandiya Barış Andlaşmalarında askerî sorunlarla ilgili görüşmeler İtalyan andlaşmasına oranla daha kolay oldu. Yalnız, torpido-botlarıyla ilgili bir görüş farkı ortaya çıktı. İtalyan Andlaşmasına göre, İtalya'nın torpido-bota sahip olma hakkı yoktu. Sovyetler Birliği ise Romanya ve Bulgaristan'a torpido-bot verilmesini yasaklayan teklife karşı koymuşlardı. Fakat bu konuda Batı'nın görüşü kabul edilerek İtalyan Andlaşmasındaki yasaklar tekrar edildi. Silâhsızlandırmayla ilgili maddeden biri de Sovyetler'i ilgilendiriyordu. Finlandiya Körfezinde Aaland Adaları silâhsızlandırıldı. Bu adalar Porkkala-Udd Sovyet deniz üssünün yakınlıklarına düşüyordu. Aaland Adaları, zaten, 1921'de uluslararası bir andlaşma ile silâhsızlandırılmıştı. Fakat o andlaşmaya Sovyetler katılmadığından 1940'da Finlandiya ile ayrıca bir andlaşma yapmışlardı. Barış andlaşmasına giren bu madde mevcut durumun tekrarı oluyordu.

Andlaşmadan sonra doksan gün içinde Müttefikler bu Doğu Avrupa ülkelerindeki kuvvetlerini çekeceklerdi. Yalnız, Sovyetler ulaştırma hatlarını korumak için Romanya ve Macaristan'daki kıt'alarını çekmek zorunda değildiler.

Doğu Avrupa ülkeleri ile yapılan andlaşmalara konan ekonomik maddeler görüşülürken Batılılar Doğu Avrupa ekonomisini Batı'ya açık tutabilmek için boşuna uğraştılar. Amerika ve İngiltere'nin «ticaret serbestisi» adına ileri sürdükleri iddiaları Sovyetler «ekonomik sömürgecilik» ve «Sovyet güvenliğini tehdit» olarak tanımlıyorlardı. Bu ülkelerin komşularıyla ticarî ilişkileri konusunda, Sovyetler Birliği «en ziyade müsaadeye mazhar millet» ilkesinin uygulanmasına taraftar görünmüyordu. Böylece, bu devletlerin Sovyetler'le yakın ticaret bağları kurmalarını istemekteydi. Amerika bu davranışa karşı koyunca Sovyetler Amerika'nın Küba ve Panama gibi ülkelerle özel ticaret ilişkileri bulunduğunu ileri sürdü. Sonunda, Sovyet tezi kabul edilmedi. Sovyetler hiç değilse devlet tekeline giren konuların bu ilkenin dışında kalmasını istediler.

95. Truman, *op. cit.*, C. I, s. 548-552. 5 Ocak 1946'da Truman Byrnes'e Moskova toplantısını eleştirir mahiyette bir memorandum yollamıştı. Bundan bir-buçuk ay sonra da, Moskova'daki Amerikan Büyükelçiliğinden 8,000 kelimelik bir yazı geldi. Bu yazı Sovyetler'e karşı sert davranılmasının dayanaklarını izah ediyordu. Yazının sahibi olan diplomat (George Frost Kennan) hemen Washington'a çağrıldı. Truman değişen tutumu Amerika'nın yeni Büyükelçisi Bedell Smith'e de anlatmıştı.

se de kabul ettiremediler. Batılılar İtalyan Andlaşmasındaki esaslara uyulmasında ısrar ediyorlardı. Batılı Müttefiklerin stratejileri bazı ilkeleri önce İtalyan andlaşmasında kabul ettirerek sonra diğer andlaşmalara örnek olarak gösterme üzerine kurmaları onlar bakımından yararlı olmuştu. Sovyetler, önce Romanya, Bulgaristan ve Macaristan barış andlaşmalarını tartışıp kendilerine yararlı bazı ilkeleri orada kabul ettirdikten sonra İtalyan andlaşmasını ele al-salardı, ötekilerin örnekliliğini ileri sürerek kendileri için daha yararlı sonuçlar alabilirlerdi.

Özel olarak tazminat konusunda bazı görüş farkları ortaya çıktı. Sovyetler Birliği, Romanya ve Finlandiya'dan 300'er, Macaristan'dan da 200 milyon dolar tazminat alıyordu. Bu tazminat sekiz yıl içinde mal olarak ödenecekti. Batılı Müttefikler petrol kumpanyaları yüzünden Romanya ile özel olarak ilgileniyorlardı. Mütarekeden bu yana, Romanya'nın Sovyetler'e tazminat olarak verdiklerinin çoğunu petrol teşkil ediyordu. Romanya'nın Sovyetler'e verdiği petrol ucuz fiatla tesbit edildiğinden, bütün dünya petrol kumpanyaları genel bir krizle tehdit ediliyordu. Paris Barış Konferansında Avustralya delegesi Romanya'nın tazminat için ürettiği mallar yerine döviz ödemesini teklif etti. Sovyetler Birliği ise bu teklifi döviz temin etme yolunda Romanya'yı dolar ve sterlin bölgelerine sokmak için bir tuzak olarak ilân ettiler. Bu teklif tutunamadıysa da, Güney Afrika'nın Romanya petrolünün fiatının dünya piyasasına göre ayarlanması ile ilgili teklifi kabul edildi. Romanya'nın ödeyeceği tazminat 300 milyon dolar olarak kabul edilince ondan daha yoksul olan Macaristan ve Finlandiya'dan daha küçük bir meblâğ olan 200 milyon dolar istemekle yetinildi. Diğer yandan, Sovyetler Birliği Bulgaristan'ın Yugoslavya ve Yunanistan'a tazminat ödemelerine taraftar değildi. Tazminat toplamı Paris Konferansına kadar andlaşma tasarısında boş bırakıldıysa da, Paris'te Yunanistan'a 45 milyon ve Yugoslavya'ya 25 milyon dolar ödemesi karara bağlandı.

Balkan devletleri ile yapılan barış andlaşmalarında Tuna Nehri'nin kullanılışı ile ilgili görüş farkları da önemli rol oynadı. Amerika Tuna'da «ticaret serbestisi»ne taraftardı. «Tuna Tunalıların-dır» sloganı ile ortaya çıkan Sovyetler Birliği ise ileri sürülen uluslararası rejimi ekonomik sömürgecilik olarak görüyordu. Molotov'a göre, Amerikan görüşü kabul edilecek olursa buralara Amerikan sermayesi hükmedecek ve Balkan radyolarında İngilizceden başka bir şey işitilmeyecekti.⁹⁶ Onun tanımıyla, geçmişte kurulan bu

96. Opie et al., op. cit., s. 167'den *Izvestia*, 23 Haziran 1946.

türlü uluslararası rejimler sömürgeciliğin oyuncağı olmuştı. New York'ta Tuna'nın bütün ulusların gemi, yurttaş ve mallarına açık olması kararlaştırıldı. Bu konunun ayrıntılarını konuşmak üzere toplanan Belgrad Konferansı⁹⁷ Batılıların beklediklerini veremedi. Yetkisi dar bir Tuna komisyonu kuruluyordu. Sahildar olmayan devletler bu kurulda üye değillerdi. Komisyon Tuna'nın ağız ve deltası ile Demir Kapılar gibi stratejik noktaya karışmayacaktı. Birincisini Sovyetler ve Romanya, ikincisini de Romanya ve Yugoslavya ortak olarak yöneteceklerdi.⁹⁸

Avusturya barış andlaşması ile ilgili olarak yapılan görüşmelerde Sovyetler Birliği'nin ortaya attığı üç nokta üzerinde tartışma oldu. Bir defa, Sovyetler Yugoslavya'nın Avusturya'dan istediği 150 milyon dolarlık tazminatı destekliyorlardı. İkinci olarak, Avusturya'daki Alman servetinden faydalanmak istiyordu. Üçüncüsü, Yugoslavya'nın Karintiya ve Güney Stirya üstündeki isteklerini destekliyordu. Nihayet, hiç değilse, kendi işgal bölgesine siyasi ve ekonomik bakımlardan hâkim olmağa gayret ediyordu. Batılıların Potsdam'da Avusturya'dan tazminat alınmamasını kabul ettirmelerine karşılık Sovyetler de bir-buçuk yıl Avusturya Andlaşmasını konuşmağa yanaşmadılar. Potsdam Andlaşması Avusturya'yı Dış İşleri Bakanları Kurulunun gündemine koymamıştı. Molotov da Avusturya Andlaşmasını ele almak için durumun henüz olgunlaşmadığını ileri sürüyordu. Balkan devletleri ve Finlandiya Barış Andlaşmaları bitmeden Dış İşleri Bakan Yardımcılarının Avusturya sorununu ele almalarına da karşıydı.⁹⁹

Bakanlar Kurulunda Avusturya ile ilgili olarak ele alınan konular içinde en çok tartışılan ve Sovyetler Birliği ile Batılı Müttefikleri en çok ayıran, Avusturya'daki Alman serveti oldu. Alman servetine Zistersdorf petrol yatakları ve işletmeleri, bir kaç fabrika, Tuna Deniz Kumpanyası, bazı topraklar, bankalar ve sigorta şirketleri dahildi. Bu servetlerin Sovyetler'in eline geçmesini önlemek için Avusturya Hükümetinin bunları devletleştirmeğe çalışması karşısında Sovyetler bu türlü devletleştirmelerin Potsdam

97. «U. S. Proposes Conference on Questions Regarding the Danube River.» U. S. Department of State, **Bulletin**, C. XVIII, No. 466 (6 Haziran 1948). s. 735.

98. Josef L. Kunz, «The Danube Regime and the Belgrade Conference», **AJIL**, C. XLIII, No. 1 (Ocak 1949), s. 104-113.

99. Velma Hastings Cassidy, «The U. S. in the Allied Administration of Austria,» U. S. Department of State, **Bulletin**, C. XVI, No. 401 (9 Mart 1947), s. 407-435.

Andlaşmasına aykırı olduğunu söyledi.¹⁰⁰ Dış İşleri Bakanları Kurulu Mart 1947'de Moskova'da toplandığı zaman Molotov bu konunun gündeme alınmasına karşı koyduysa da, «Alman serveti» kavramının tanımlanmasına razı oldu. Alman servetinden ne kastedildiğini tesbit için de bir uzmanlar kurulu meydana getirildi.¹⁰¹ Uzmanlar kurulunun karar alma değil, sadece araştırma ve teklif yapma yetkileri vardı. Bakanlar Kurulunun Londra toplantısında Fransızlar Sovyetler'in petrol ve işletmelerin yarısı ile Tuna Deniz Kumpanyasının üçte-birini almalarını teklif etti. Molotov petrolün üçte ikisini istiyordu. Sovyetler, daha sonra, altı yılda ödenecek 150 milyon dolarla petrol üretiminin otuz yıl müddetle % 60'ını kabul ettiler. Tuna Deniz Kumpanyasının bütün Avusturya'daki servetinin % 25'i yerine yalnız Sovyet işgâl bölgesindeki servetin bütününe razı oldular. Sovyetler Avusturya Andlaşması için Yugoslav-Avusturya sınırının düzeltilmesini de şart koşuyordu. Fakat sınırdaki Yugoslavya yararına bir değişiklik yaptıramayacaklarını anlayınca, bağımsız bir Sloven ili kurulmasını teklif ettiler. O da kabul edilmeyince, böyle bir ilin ayrıca kurulup gene Avusturya'ya bağlı kalmasını savundular.

Almanya'nın yenilgisinden hemen sonra Sovyetler Almanya konusunda Anglo-Saxonların kendilerine karşı bir «koalisyon» kurmakta olduklarına inanıyordu. Walter Bedell Smith yeni Amerikan Büyükelçisi olarak Şvernik'e itimatnamesini sunduktan sonra Stalin'e kanaatince Washington ve Londra'nın anti-Sovyet bir koalisyon kurup kurmadıklarını sordu. Stalin'in cevabı böyle bir koalisyonun kurulmakta olduğu merkezindeydi.¹⁰² Dış İşleri Bakanları 25 Nisan 1946'da Paris'te tekrar toplandıkları zaman, Sovyetler Birliği'nin kuşkuları o kadar artmıştı ki, Molotov Almanya'yı yirmi-beş yıl süre ile silâhsızlandırarak bir anlaşmanın gerçek olabileceğine inanmıyordu bile. Zâten, Birinci Cihan Savaşından sonra Versailles Andlaşmasına da buna benzer kayıtlar konmuşsa da, Nazi Almanyasının silâhlanmasına bazı Batılılar yardım ettikten başka, bu devletlerin Sovyetler Birliğine saldırısını kolaylaştıracak tavırlar da takınmışlardı. Bu nedenden ötürü, bu defa

100. Byrnes, *op. cit.*, s. 163.

101. U.S. Department of State, *Bulletin*, C. XVII, No. 433 (9 Ekim 1947), s. 767.

102. Walter Bedell Smith, *Moscow Mission : 1946-1949*, London, Heinemann, 1950, s. 41.

gene bu yolda garantiler, hele soğuk harb rüzgârları esmeğe başladıkdan sonra, ikna gücünü yitirmişti.¹⁰³

Dış İşleri Bakanları Kurulunun Aralık 1946 New York toplantısında alınan bir karara göre, bakanların özel temsilcileri gerekli araştırmaları yaparak Kurulun Mart 1947'de Moskova toplantısına bir rapor sunacaklardı. Moskova toplantısının gündeminde şu konular yer alıyordu : Silâhsızlandırma ve Almanya'yı Nazilerden temizleme, (b) demokratik yöntemleri yerleştirme, (c) geçici ve daimî siyasal örgütü karma, (ç) sınırların saptanması, (d) tazminat ve (e) barış andlaşmasının usulü üstünde anlaşma. Yedi haftalık bir tartışmadan sonra pek az anlaşmaya varılabildi. Bakanlar, insan hakları, siyasî partiler, işçi sendikaları ve seçim sistemleri hakkında görüş birliğine varamıyorlardı. Amerika geçici hükûmeti kurmak için seçim yapılmasına karşıydı. Sovyetler ve İngiltere seçimleri gerekli görüyorlardı.¹⁰⁴ Kuvvet ayırımına gelince, Amerika, Sovyetler ve İngiltere merkezi hükûmetle federe devletlere belirli yetkiler tanınmasını istiyorlardı. Merkez-kaç sisteme taraftar görünen Fransa daha zayıf bir federasyonu savunuyordu. Sovyetler ise, kuvvetli bir merkezî rejime ve federe devletlerin yetkilerinin teker teker saptanmasına taraftardılar. Bu konuda gözle görünür bir anlaşma olmadı.

Gündemin en önemli konularından biri Almanya'dan alınacak tazminatı.¹⁰⁵ Amerika ve İngiltere Alman endüstrisinin tekrar kurulmasına, Sovyetler de önce tazminatın ödenmesine taraftar görünüyorlardı. Sovyetler Birliği ve Polonya'ya verilmesi Yalta'da ka-

103. Batı ile Sovyetler Birliği'nin faşizme karşı davranışlarındaki fark daha önceleri Arjantina konusunda belirmiş olmakla birlikte, bu kere de İspanya Hükûmetiyle ilgili olarak ortaya çıktı. Sovyetler'e göre, faşizm hâlâ yaşıyordu ve İspanya rejimi dünya barışı için bir tehlike olmakta devam ediyordu. Amerika ise, hemfikir görünmüyordu. Paris Konferansının ikinci oturumunda Sovyetler Birliği'nin İtalyan tazminatı olarak istedikleri 100 milyon dolar birçok Batı kaynağında bir anlaşmazlık ve inat konusu olarak ele alınmışsa da, faşist İtalyan kıt'alarının Minsk, Harkov ve daha birçok Sovyet şehrinin yerle bir edilmesindeki aktif payları göz önünde tutulduğunda bu meblâğ yüksek sayılmamalıdır. Paris toplantısında Sovyet delegesi Vişinski Amerika'nın Türkiye ve İran'da üsler aramakta oluşundan da şikâyet etti.

104. Ministère des affaires étrangères de l'U. R. S. S. - Ministère des affaires étrangères de L'A.D.A., **Le Vérité sur la politique occidentale dans la question allemande : note historique**, Moscou, Berlin, 1959, s. 21.

105. **Documentation Française**, No. 595, s. 15-20; Royal Institute of International Affairs, **Documents on International Affairs : 1947-1948**, London, Oxford University Press, s. 427.

rarlaştırılan 10,000 milyon dolar ödendiği takdirde Sovyetler Almanya'nın barış endüstrisini geliştirmesini engellemeyeceklerdi. Amerikalılar ve İngilizlere göre, ekonomik birlik şarttı. Onsuz Almanya yeteri kadar üretim seviyesine varamayacaktı. Almanya'nın ekonomik birliği tek Almanya kavramıyla ilgili olduğundan bu sorun ne Moskova'da, ne de sonra çözülebildi. Alman barış anlaşmasında uygulanacak yöntem hakkında da bir karara varılamadı. Amerika, İngiltere ve Fransa anlaşmasının hazırlanmasına Almanya'ya karşı savaşmış olan bütün devletlerin katılmasını isterken Sovyetler Almanya sorununu yalnız dört Büyüklerin ele almasını savunuyorlardı. Moskova'da genellikle, ikinci derecedeki konularda anlaşma olabildi. Aralık 1947'ye kadar bir toprak reformu yapılacak, savaş endüstrisi ile ilgili fabrikalar kapatılacak, işgal kuvvetlerinin sayısı azaltılacak ve 1948 sonuna kadar savaş esirleri iade edilecekti. Ana sorunlarda anlaşma olmamıştı. Marshall'ın dediğine göre, Stalin Moskova toplantılarını keşif kollarının ilk çatışmalarına benzetmişti.¹⁰⁶

SONUÇ :

«Soğuk Harb»in nasıl doğduğunu saptamağa yönelmiş olan bu araştırma, bir akademik dergi yazısının sınırları içinde kalmağa ve aynı zamanda çok önemli olabilecek bazı ayrıntıları atlamamağa çalışarak, konuyu San Francisco Konferansından başlatıp Potsdam Konferansını izleyen Barış Toplantılarına kadar geliştirmiştir. Şüphe yok ki, bu konu zamanımıza, hiç değilse NATO'nun kuruluşuna, kadar getirilmek zorundadır.

Batı kaynakları dikkatle ve tekrar elden geçirildiğinde, soğuk harbin doğuşu hakkında yeni bir fikir sahibi olunmaktadır. Bu kaynaklar soğuk harbe Amerika'nın yöneldiğini ve bu tutumda Amerika'nın atom bombasını bulmasının büyük rol oynadığını göstermektedir. Amerika savaş sonrası ile ilgili kararlar alınmadan önce atom tekeline sahip olduğunu diğer devletlere, özellikle Sovyetler Birliği'ne göstermek istiyordu. Potsdam Konferansı da bu yüzden iki kere ertelendi, fakat atom bombası üstündeki çalışmaların hızlanmasına rağmen, bombanın Ağustos'a kadar kullanılabilir duruma getirilemeyeceği anlaşılmaktaydı. Truman, çâresiz, konferansa daha erken bir tarihte katılmak zorunda kaldı. Fakat bu durumda bile ilk atom deneyinin başarılı olduğunu öğrenmişti. Pots-

106. U. S. Department of State, **Bulletin**, C. XVI, No. 410 (11 Mayıs 1947), s. 924.

dam'da ve daha sonra, Amerikan isteklerini «kuvvet açısından» ısrarla ileri sürdü. Bu isteklerin en önemlisi Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'da sınırları çevresindeki etki alanını terketmesiydi. Truman Yalta Andlaşmasının yerine getirilmediğini ileri sürüyor, Romanya ve Bulgaristan hükümetlerinin yeni baştan kurulmasını istiyordu. Potsdam'da bazı konuların ertelenmesinde beis görmüyordu, çünkü yakında atom bombası kullanılacak ve Amerika, işte, o zaman bu bombanın gücüne dayanarak dilediğini elde edecekti. Bu yüzden, atom bombasının Japonya'da kullanılışı sadece bir askerî karar değildi; hattâ, herşeyden önce, siyasal bir karardı. Hem Japonya'nın Mançurya Sovyet işgâline uğramadan önce teslim olmasıyla Pasifik ve Doğu Asya sadece Amerikanın etki alanına girecek, hem de Japonya'nın hemen teslim olmasıyla yeni bombanın gücü ortaya çıkacaktı. Amerika, artık, bu bombadaki üstünlüğüne dayanarak, kendi çözüm şekillerini yalnız Pasifik'te değil, Avrupa da dahil olmak üzere, nerede olursa olsun, kabul ettirebilirdi. Amerika'nın bu üstünlüğünü, atom bombasını henüz bulmamış olan Sovyetler Birliği de kabul etmek zorunda kaldı. Polonya Batılı gazetecilere açıldı; Macaristan'da, Amerika'nın isteği üzerine, seçimler iki kere ertelendi; Eisenhower ile Zhukov dostane ilişkiler kurdular; Almanya'daki Sovyet işgâl bölgesi serbestçe girilip çıkarılan bir yer oldu. Fakat Amerika bütün bunları birer başlangıç olarak kabul ediyor ve daha fazla tâvizler istiyordu. Bu istekler Doğu Avrupa ile ilgili Churchill-Stalin anlaşmasının değişmesini de içine almaktaydı. Batı'nın bu tutumu Sovyetler'i de kuşkulandırdı ve sertleştirdi. Potsdam'ı izleyen barış görüşmelerinden sonraki olaylar da bunu teyid ediyor.